

**UCHWAŁA
RADY GMINY LIPKA**

z dnia 22 grudnia 2022 r.

NR XLIII/346/22

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Lipka na lata 2022-2025

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2022r. poz. 559 ze zm.) w związku z art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.) Rada Gminy Lipka, uchwała, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Lipka na lata 2022-2025 zaopiniowany pozytywnie przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w brzmieniu określonym w załączniku do niniejszej uchwały.

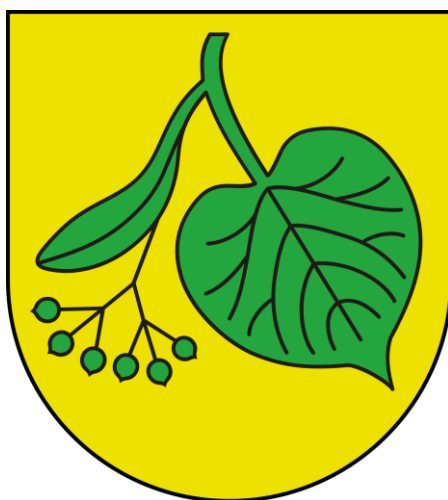
§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Lipka.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady Gminy Lipka

Piotr Wandas

**GMINNY
PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
DLA GMINY LIPKA
NA LATA 2022 – 2025**

sierpień 2022

Spis treści

1.	WSTĘP.....	4
1.1.	Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	4
1.2.	Cele gminnego programu opieki nad zabytkami.....	4
2.	UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	5
2.1.	Konstytucja RP.....	5
2.2.	Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.....	5
2.3.	Inne ustawy oraz rozporządzenia.....	9
2.4.	Zadania i kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	11
3.	UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	14
3.1.	Krajowa polityka w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego.....	14
3.1.1.	Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022.....	14
3.1.2.	Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020.....	16
3.1.3.	Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030.....	17
3.2.	Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.....	18
3.2.1.	Program opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021 - 2024.....	18
3.2.2.	Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku.....	21
3.2.3.	Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego.....	22
3.3.	Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu.....	24
3.3.1.	Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Złotowskiego na lata 2020-2023...24	
3.3.2.	Strategia rozwoju społeczno – gospodarczego powiatu złotowskiego 2015 - 2020.....	25
3.3.3.	Plan rozwoju lokalnego powiatu złotowskiego na lata 2016 - 2020.....	26
4.	ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY LIPKA.....	26
4.1.	Położenie i zarys historii gminy.....	26
4.2.	Zabytki nieruchome.....	27
4.2.1.	Charakterystyka zabytków nieruchomych na terenie gminy.....	27
4.2.2.	Krajobraz kulturowy.....	31
4.2.3.	Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków – wykaz.....	33
4.2.4.	Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków.....	34
4.3.	Zabytki ruchome.....	41
4.4.	Zabytki archeologiczne.....	42
4.4.1.	Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.....	43
4.4.2.	Wykaz stanowisk o własnej formie krajobrazowej.....	44
4.4.3.	Zestawienie liczbowe zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych z krótką analizą chronologiczną.....	44
5.	UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	46
5.1.	Stan zachowania i obszary największego zagrożenia zabytków.....	46

5.1.1.	Stan zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków	46
5.1.2.	Stan zachowania zabytków ruchomych	48
5.1.3.	Stan zachowania dziedzictwa archeologicznego	49
5.1.4.	Obszary największego zagrożenia dla zabytków w mieście	51
5.2.	Ochrona zabytków nieruchomych i dziedzictwa archeologicznego wynikająca ze <i>Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Lipka</i>	52
5.3.	Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego	58
5.4.	Uwarunkowania wynikające z dokumentów wykonanych przez Gminę Lipka	59
5.4.1.	Strategia Rozwoju Gminy Lipka na lata 2021 – 2030	59
5.4.2.	Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	60
5.5.	Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody. Chronione wartości przyrodnicze krajobrazu kulturowego	60
5.5.1.	Program Ochrony Środowiska dla Gminy Lipka na lata 2018 – 2021 z perspektywą na lata 2022 - 2025	60
5.5.2.	Obszary chronionego krajobrazu	60
5.5.3.	Obszary NATURA 2000	61
5.5.4.	Pomniki przyrody	62
5.6.	Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zabytków archeologicznych	63
6.	SPRAWOZDANIE Z REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY LIPKA NA LATA 2018 - 2021	64
7.	KIERUNKI DZIAŁAŃ DLA REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	64
7.1.	Gminna ewidencja zabytków	64
7.2.	Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	66
7.3.	Udostępnianie i promocja zabytków nieruchomych	66
7.4.	Edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego	66
7.5.	Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego	67
7.6.	Określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych	68
7.7.	Realizacja zadań wynikających z obowiązku opieki nad zabytkami sprawowanej przez właściciela	68
7.7.1.	Obiekty wpisane do rejestru zabytków stanowiące własność Gminy Lipka	68
7.7.2.	Obiekty wpisane do rejestru zabytków nie będące własnością Gminy Lipka	68
8.	INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	69
9.	MONITORING DZIAŁANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	70
10.	WEWNĘTRZNE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	70
11.	NIEKTÓRE ZEWNĘTRZNE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	71

1. WSTĘP

Dziedzictwo kulturowe to tworzony przez pokolenia dorobek materialny i duchowy, nośnik tradycji oraz wartości historycznych, artystycznych, naukowych, religijnych, patriotycznych, który buduje i utrwała tożsamość społeczną. Zabytki, będące jednym z zasadniczych elementów tego dziedzictwa, stanowią **zasób ograniczony, nieodnawialny i narażony na zniszczenie**. Zachowanie dziedzictwa kulturowego ma fundamentalne znaczenie dla utrzymania ciągłości rozwoju społecznego.

Programy opieki nad zabytkami upowszechniają wiedzę o dziedzictwie kulturowym i definiują kierunki działań mających na celu zachowanie, ochronę, a także poprawę jego stanu. Są dokumentami polityki administracyjnej o charakterze strategicznym w zakresie podejmowanych zadań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego.

1.1. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Opracowanie programu opieki nad zabytkami jest zadaniem własnym samorządu terytorialnego. Przepis **art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840) określa podstawę prawną obowiązku wykonania przedmiotowego programu:

- zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1).
- wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu lub rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 87 ust. 3 ustawy).
- ww. programy są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym (art. 87 ust. 4).
- z realizacji programów zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy (art. 87 ust. 5).

1.2. Cele gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840) gminny program opieki nad zabytkami ma na celu w szczególności:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Przedmiotem opracowania niniejszego programu jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy Lipka. Główny cel stanowi zachowanie zasobów tego dziedzictwa i poprawa jego stanu poprzez określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach gminy. Ponadto promocja i wytworzenie szeroko rozumianej świadomości obszaru gminy jako miejsca atrakcyjnego turystycznie i wykorzystanie go jako czynnika rozwoju społecznego oraz gospodarczego, a także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności mających na celu podniesienie świadomości walorów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz świadomości potrzeby, zasadności i sposobów ochrony zabytków. Podstawą do ustalenia kierunków działań w tej sferze jest określenie uwarunkowań dziedzictwa kulturowego obecnego na terenie gminy z uwzględnieniem zasobu zabytków, ich lokalizacji oraz krajobrazu kulturowego.

Formułując niniejszy program opieki nad zabytkami przyjęto zadania należące z mocy ustawy do obowiązków gminy, między innymi opieki nad zabytkami, do których gmina Lipka posiada tytuł prawny oraz zarysowano ogólną politykę gminy w dziedzinie opieki nad zabytkami.

2. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

W polskim ustawodawstwie zagadnienia związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami regulują następujące akty prawne:

2.1. Konstytucja RP

Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. poz. 483 ze zm.) - ustawa zasadnicza definiuje fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego nakładając obowiązek ochrony zabytków. Art. 5 i 6 stanowią, że Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

2.2. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840) w sposób kompleksowy reguluje kwestie związane z prawną ochroną zabytków. Akt ten określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków. Ustawa nakłada na organy administracji rządowej i samorządowej obowiązek zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony dóbr kultury.

- art. 3 niniejszej ustawy podaje definicje następujących określeń:
 - ❖ zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki

- bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- ❖ zabytek nieruchomy – nieruchomości, jej część lub zespół nieruchomości, będąca dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
 - ❖ zabytek ruchomy – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będąca dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
 - ❖ zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy będący tym wytworem;
 - ❖ prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
 - ❖ prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
 - ❖ roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów ustawy Prawo budowlane, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
 - ❖ badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
 - ❖ badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
 - ❖ badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
 - ❖ historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
 - ❖ historyczny zespół budowlany – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
 - ❖ krajobraz kulturowy – postrzegana przez ludzi przestrzeń zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
 - ❖ otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.
- art. 4 określa kwestię ochrony zabytków rozumianą jako działania podejmowane przez organy administracji publicznej, polegające na:

- 1) zapewnieniu warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
 - 2) zapobieganiu zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
 - 3) udaremnianiu niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
 - 4) przeciwdziałaniu kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
 - 5) kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
 - 6) uwzględnianiu zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz kształtowaniu środowiska.
- art. 5 definiuje pojęcie opieki nad zabytkiem rozumianej jako działania realizowane przez jego właściciela lub posiadacza, polegające na zapewnieniu warunków:
 - 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
 - 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
 - 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
 - 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
 - 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.
 - art. 6 określa zabytki, jakie podlegają ochronie i opiece bez względu na ich stan zachowania:
 - 1) zabytki nieruchome będące w szczególności:
 - krajobrazami kulturowymi,
 - układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - dziełami architektury i budownictwa,
 - dziełami budownictwa obronnego,
 - obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - cmentarzami,
 - parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
 - 2) zabytki ruchome będące w szczególności:
 - dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - materiałami bibliotecznymi,
 - instrumentami muzycznymi,
 - wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto zgodnie z art. 6 pkt 2 ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy, jednostki osadniczej.

■ art. 7 wymienia następujące **formy ochrony zabytków**:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 3) uznanie za pomnik historii,
- 4) utworzenie parku kulturowego,
- 5) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

■ art. 9 stanowi, że do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

■ art. 28 stanowi, że niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora o:

- uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

■ zgodnie z art. 36 ust. 1 **pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków** wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, w tym drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;

- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym ten zabytek się znajduje;
 - 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
 - 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu z korzystania tego zabytku;
 - 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
 - 11) prowadzenie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
 - 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.
- art. 89 określa organy ochrony zabytków, którymi są:
 - minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
 - wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

2.3. Inne ustawy oraz rozporządzenia

➤ Ustawy:

- 1) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 ze zm.)
- 2) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 503)
- 3) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1899)
- 4) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1973 ze zm.)
- 5) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 916)
- 6) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.)
- 7) Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385)

➤ Rozporządzenia:

- 1) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów

Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 81)

- 2) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 56)
- 3) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674)
- 4) Rozporządzenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2021 r. poz. 731)
- 5) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110)
- 6) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 czerwca 2012 r. w sprawie zakresu zadań objętych mecenatem państwa w dziedzinie kultury, na które jednostki samorządu terytorialnego mogą otrzymywać dotacje, oraz sposobu i trybu przyznawania tych dotacji (Dz. U. z 2012 r. poz. 737)
- 7) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. poz. 510)
- 8) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. poz. 2153)
- 9) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. poz. 259)
- 10) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. poz. 650)

Inne:

- 1) Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona), sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. z 1996 r. poz. 564)
- 2) Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (Dz. U. z 1976 r. poz. 190 i 191)

2.4. Zadania i kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Zakres zadań i kompetencji samorządu gminnego w odniesieniu do problematyki ochrony dóbr kultury został uregulowany przede wszystkim w niżej wymienionych aktach prawnych:

- 1) Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 559 ze zm.) Art. 7 ust. 1 pkt 9 stanowi, że do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w szczególności zadania te obejmują m. in sprawy kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
- 2) Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840)
 - **art. 16 ust. 1** stanowi, że rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej;
 - zgodnie z **art. 17** na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:
 - prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
 - zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
 - umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych oraz innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz znaków umieszczanych przez starostę na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru informujących o tym, że zabytki te podlegają ochronie;
 - zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
 - składowania lub magazynowania odpadów.
 - **art. 18** zakłada obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy.
 - zgodnie z **art. 19**:
 - w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się w szczególności ochronę:
 - 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru oraz ich otoczenia;
 - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
 - 3) parków kulturowych.
 - w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy uwzględnia się w szczególności ochronę:
 - 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
 - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.
 - w uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
 - 2) ochronę zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
 - 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.
- w przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.
 - w studium i planie ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.
- **art. 20** wskazuje, że projekty i zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.
 - **art. 21** stanowi, że podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest ewidencja zabytków.
 - zgodnie z **art. 22 ust. 4 i 5**:
 - wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.
 - w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:
 - 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków;
 - 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
 - 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
 - **art. 32 ust. 1 pkt 3 i ust. 2** stanowi o przyjmowaniu przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem i obowiązku przekazania przyjętego zawiadomienia właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.
 - **art. 33 ust. 1 i 2** stanowi o przyjmowaniu przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i obowiązku przekazania przyjętego zawiadomienia właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.
 - **art. 71 ust. 1 i 2** wskazuje, że sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, prac restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny (wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązanego) posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.
 - zgodnie z **art. 73** osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie albo będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym

do rejestru zabytków albo prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa.

- **art. 81 ust. 1 i 2** wprowadza możliwość udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Przedmiotowa dotacja zgodnie z **art. 77** może obejmować nakłady konieczne na:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
 2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
 3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
 4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
 5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
 6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
 7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
 8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
 9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
 10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
 11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
 12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
 13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
 14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
 15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
 16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7 –15;
 17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.
- zgodnie z **art. 82 ust. 1 i 3** łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. W celu zapewnienia realizacji tych postanowień organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach.

- na mocy **art. 87** wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami, który przyjmuje rada gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym, a z jego realizacji wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się radzie gminy.
- 3) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1899)
- zgodnie z art. 13 ust. 4 i 5:
 - sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.
 - sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.
- 4) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. poz. 2153)

Zgodnie z niniejszym dokumentem organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych planuje się w jednostkach organizacyjnych posiadających zabytki oraz na poszczególnych stopniach administracji, ujmując stan zasobu podlegającego ochronie, określając zagrożenia i kierunki działania, sposób realizacji, niezbędne siły, środki oraz czas i koszty wykonania w sporządzanych w tym celu dokumentach: planie ochrony zabytków jednostki organizacyjnej oraz w gminnym, powiatowym, wojewódzkim i krajowym planie ochrony zabytków. Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Podlega on uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Plan ten jest integralną częścią planów obrony cywilnej i podlega corocznej aktualizacji w terminie do dnia 31 marca każdego roku, według stanu na dzień 31 grudnia roku poprzedniego.

3. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

3.1. Krajowa polityka w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego

3.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022 został przyjęty Uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M. P. z 2019 r. poz. 808).

Program ten utworzono na podstawie przepisów art. 84 i art. 85 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840). Jest on głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Organem odpowiedzialnym za koordynację, monitorowanie i ewaluację realizacji programu jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Głównym celem programu 2019 – 2022 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Cel ten będzie realizowany przez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, w ramach których wyznaczono i opisano planowane do realizacji zadania.

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:
 - szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;
 - budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym;
 - merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach;
 - konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:
 - wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich;
 - ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich;
 - wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego;
 - powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:
 - upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:
 - podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych poprzez sprzyjanie intensyfikacji współpracy między opiekunami zabytków a właściwymi służbami i instytucjami.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:
 - kampania społeczno – edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;

- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:
- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Program 2019 – 2022 zawiera szczegółowy harmonogram realizacji wraz z planem finansowym, a także określa zasady jego zarządzania, monitoringu oraz cele ewaluacji.

3.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 powstała w ramach opracowywania strategicznych dokumentów programowych rozwoju społeczno – gospodarczego państwa. Dokument został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r., a jego uzupełnienie obejmujące lata 2004 – 2020 w dniu 14 czerwca 2005 r. (*Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020*). Niniejsza strategia jest rządowym dokumentem tworzącym ramy polityki kulturalnej funkcjonującej w nowych warunkach gospodarki rynkowej, a także w kontekście wspólnoty Polski z Unią Europejską.

Misją strategii jest zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.

W dokumencie tym sformułowano cel nadrzędny jakim jest zrównoważenie rozwoju kultury w regionach oraz cele uzupełniające:

- wzrost efektywności zarządzania sferą kultury;
- zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju kultury;
- wzrost udziału kultury w PKB;
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków;
- modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury;
- wzrost uczestnictwa w kulturze;
- rozwój szkół artystycznych i zwiększenie liczby godzin edukacji kulturalnej w programach szkolnych;
- efektywna promocja twórczości;
- promocja polskiej kultury za granicą;
- ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem;
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury;
- rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).

Instrumentem realizacji strategii w zakresie zagadnień związanych z zabytkami i dziedzictwem kulturowym jest Narodowy Program Kultury *Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego* oraz Program Operacyjny *Dziedzictwo kulturowe*.

Celem Narodowego Programu Kultury *Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego* jest poprawa stanu i dostępności zabytków poprzez tworzenie warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków, kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju

turystyki i przedsiębiorczości, tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych, promocję polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, wzmocnienie zasobów ludzkich w sferze ochrony zabytków, podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego, zabezpieczenie zabytków i archiwaliów przed nielegalnym wywozem za granicę.

Z kolei w Programie Operacyjnym *Dziedzictwo kulturowe* wyznaczone zostały dwa priorytety: rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu pierwszego jest poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji oraz zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę. Priorytet drugi koncentruje się na zadaniach związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

3.1.3. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 została przyjęta Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. (M. P. z 2020 r. poz. 1060). Główny cel strategii - wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków - realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe:

1. zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne,
2. wzmocnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich,
3. zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

W ramach celu szczegółowego nr 2 SRKS wyróżniono następujące priorytety:

- tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocnienia uczestnictwa w kulturze;
- ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury;
- digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury;
- wzmocnienie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę;
- wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego, m.in. przez różnorodne inwestycje w jego elementy: dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocję dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz uznanego przez Prezydenta RP za Pomniki Historii, a także rozwój turystyki kulturowej. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków – zgodnie z celami określonymi w „Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022”.

3.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

3.2.1. Program opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021 - 2024

Program opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty został uchwałą nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20.12.2021 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 04.01.2022 r. poz. 58).

Głównym zamierzeniem niniejszego programu jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Wielkopolskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Wielkopolski. Celem działania Samorządu Województwa jest zharmonizowanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju regionalnego i strategią zrównoważonego zagospodarowania województwa. Prowadzenie spójnej polityki i zintegrowanej ochrony dziedzictwa kulturowego oraz współdziałanie wszystkich szczebli jednostek samorządu terytorialnego w województwie z instytucjami rządowymi i organizacjami pozarządowymi, podmiotami gospodarczymi, posiadaczami i użytkownikami zabytków umożliwi osiągnięcie wyznaczonych celów i zamierzeń określonych w ww. dokumencie.

Celem głównym *Programu opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021 – 2024* jest stworzenie przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dbanie o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń. Cel ten będzie realizowany poprzez cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, w ramach których zostały wyznaczone i opisane planowane do realizacji zadania.

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego:

- podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków:
 - monitorowanie i aktualizacja wiedzy na temat stanu zachowania, potrzeb remontowych i inwestycji w obiektach zabytkowych znajdujących się w posiadaniu i użytkowaniu Samorządu Województwa Wielkopolskiego lub jego jednostek organizacyjnych;
 - planowanie i podejmowanie zadań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami ruchomymi i nieruchomymi będącymi w posiadaniu lub użytkowaniu Samorządu Województwa Wielkopolskiego lub jego jednostek organizacyjnych;
 - zapewnienie w budżecie samorządu województwa środków finansowych na prowadzenie prac konserwatorskich lub robót budowlanych zabytków nieruchomych i ruchomych, będących własnością różnych podmiotów a znajdujących się na terenie województwa wielkopolskiego.
- wspieranie ochrony zabytków archeologicznych:
 - kontynuacja oraz planowanie badań archeologicznych przez instytucje podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego.
- popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego:

- organizacja konkursów upowszechniających wiedzę na temat regionalnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
 - wspieranie działalności edukacyjnej, upowszechnieniowej i kulturalnej obejmującej niematerialne dziedzictwo Wielkopolski;
 - wspieranie badań nad historią i dziedzictwem niematerialnym Wielkopolski;
 - wspieranie tworzenia repozytoriów wiedzy o lokalnym dziedzictwie niematerialnym Wielkopolski ze szczególnym zwróceniem uwagi na wykorzystanie technik cyfrowych;
 - promowanie regionalnych zespołów muzycznych i folklorystycznych, rzemieślników oraz artystów ludowych.
- monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:
 - uwzględnianie w wojewódzkich dokumentach strategicznych i planistycznych wytycznych zapewniających ochronę wartościowych elementów krajobrazu kulturowego;
 - uwzględnianie dziedzictwa kulturowego w obrębie planowania rozwoju powiązań komunikacyjnych również w wymiarze międzywojewódzkim;
 - zapobieganie zagrożeniu dla cennych krajobrazów kulturowych poprzez nadmierną ekspansję inwestycyjną.

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego:

- wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz wzmacniających kompetencje kulturowe:
 - wsparcie nowoczesnej oferty edukacyjnej kształtującej świadomość regionalną, opartej na wykorzystaniu zabytków, tradycji i dziedzictwa kulturowego;
 - stwarzanie warunków współpracy pomiędzy szkołami a instytucjami kultury Samorządu Województwa;
 - wspieranie konkursów adresowanych do młodzieży, dających możliwość poznania regionalnego dziedzictwa kulturowego;
 - wspieranie wydarzeń cyklicznych związanych z lokalnymi historiami Wielkopolski lub kulturą ludową;
 - wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe jako element wzmacniający poczucie tożsamości.
- wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego oraz popularyzacji i upowszechniania wiedzy na jego temat:
 - podejmowanie działań zmierzających do wyeksponowania obiektów związanych z Powstaniem Wielkopolskim;
 - podejmowanie i wspieranie inicjatyw związanych z ochroną miejsc pamięci dotyczących Powstania Wielkopolskiego;
 - wspieranie publikacji związanych z Powstaniem Wielkopolskim;
 - wspieranie projektów edukacyjnych w tym konkursów oraz wydarzeń cyklicznych i jednorazowych związanych z Powstaniem Wielkopolskim.
- stwarzanie warunków dla opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym w duchu partycypacji społecznej:

- wspieranie projektów zgłaszanych przez stowarzyszenia, fundacje, organizacje pozarządowe i inne podmioty, które prowadzą działania popularyzatorskie i edukacyjne w zakresie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- popularyzowanie idei społecznej opieki nad zabytkami i jej znaczenia w kształtowaniu kapitału społecznego wspólnot lokalnych.

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa:

- wsparcie zagospodarowywania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne:
 - propagowanie rozwoju turystyki w obiektach zabytkowych poprzez wspieranie turystyki kulturowej i rekreacyjnej;
 - promowanie istniejących szlaków kulturowych (Szlak Piastowski) oraz tworzenie nowych (Szlak Pracy Organicznej) jako istotnych działań dla promocji regionu;
 - wspieranie działań prowadzonych dla rozszerzenia listy miejsc objętych statusem Pomnika Historii oraz promowanie miejsc posiadających taki status;
 - propagowanie idei tworzenia parków kulturowych jako zintegrowanych form ochrony krajobrazu i lokalnych wartości kulturowych;
 - wspieranie rozwoju turystyki związanej z pamięcią o Powstaniu Wielkopolskim w tym w szczególności przedsięwzięć zmierzających do tworzenia szlaków i miejsc pamięci o Powstaniu Wielkopolskim.
- wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych:
 - promowanie zabytków poprzez wsparcie dla publikacji i wydawnictw popularyzujących szlaki kulturowe oraz obiekty zabytkowe znajdujące się na szlakach lub w ich pobliżu;
 - wspieranie publikacji dotyczących dziedzictwa niematerialnego;
 - promowanie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa wiejskiego.
- wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla Wielkopolski:
 - promowanie twórczości, wytworów, dzieł i aktywności lokalnych rzemieślników, artystów ludowych, muzyków oraz zespołów muzycznych i folklorystycznych, a także twórców inspirowanych się twórczością lokalną i regionalną;
 - wsparcie dla inicjatyw związanych z pokazami dawnych rzemiosł, technik, działań twórczych;
 - zaangażowanie instytucji kultury Samorządu Wielkopolskiego w działania edukacyjne, popularyzatorskie, upowszechnieniowe obejmujące niematerialne dziedzictwo Wielkopolski poprzez tworzenie kolekcji muzealnych w oparciu o kulturowe dziedzictwo regionu oraz organizowanie wystaw i programów poświęconych lokalnemu dziedzictwu z udziałem twórców regionalnych.

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:

- włączanie zabytków w procesy gospodarcze:

- wzmocnianie infrastruktury kultury poprzez rozwój instytucji kultury oraz rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego i innych szlaków kulturowych;
 - wspieranie inicjatyw gospodarczych związanych z wytwarzaniem produktów regionalnych oraz wprowadzaniem ich do obrotu;
 - wspieranie powstawania miejsc pracy związanych z udostępnianiem zabytków, edukacją kulturową oraz interpretacją dziedzictwa;
 - popularyzowanie działalności związanej z konserwacją, restauracją oraz dokumentacją zabytków.
- włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami:
 - wspieranie cyfryzacji i digitalizacji zasobów dziedzictwa kulturowego poprzez realizację projektów im poświęconych, a także poprzez rozwijanie kompetencji cyfrowych i upowszechnianie dobrych praktyk.

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych:

- udostępnianie obiektów zabytkowych:
 - popularyzowanie wśród właścicieli obiektów zabytkowych idei powszechnej dostępności obiektów zabytkowych z uwzględnieniem dostępności osób ze szczególnymi potrzebami;
 - prowadzenie działalności wydawniczej, mającej na celu wzrost społecznej świadomości znaczenia obiektów zabytkowych jako powszechnie dostępnego dobra wspólnego.
- wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania:
 - publikowanie na stronach internetowych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego informacji o możliwościach ubiegania się o dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach;
 - publikacja informacji o funduszach ze środków Unii Europejskiej;
 - publikowanie informacji o możliwościach dotacji w Monitorze Wielkopolskim.

Ponadto w przedmiotowym programie opisano zasoby dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego z uwzględnieniem zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych, pomników historii, parków kulturowych, dóbr kultury współczesnej, instytucji kultury podległych Samorządowi Województwa Wielkopolskiego, parków narodowych i krajobrazowych oraz niematerialnego dziedzictwa kultury. Dokonano również charakterystyki i analizy stanu zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków będących w posiadaniu Województwa Wielkopolskiego i wojewódzkich samorządowych jednostek organizacyjnych.

3.2.2. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku jest dokumentem opracowanym przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego i przyjętym przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwałą nr XVI/287/20 dnia 27 stycznia 2020 r.

Strategia określa nowy model rozwoju regionalnego. Celem generalnym jest kreowanie wzrostu gospodarczo - społecznego województwa z uwzględnieniem dziedzictwa

przyrodniczego i kulturowego w celu zapewnienia swoim mieszkańcom dobrych warunków życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze.

Jednym z celów operacyjnych Strategii jest rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu realizowany poprzez kształtowanie i wzmacnianie postaw prospołecznych, równościowych, innowacyjnych, w tym innowacji społecznych, wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury oraz rozwój przemysłu czasu wolnego, w którym dużą rolę odgrywać ma odpowiednie wykorzystanie potencjału obszarów wiejskich oraz szlaków turystyki kulturowej.

Wielkopolskę wyróżnia bogactwo dziedzictwa kulturowego. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców oraz utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, ale także dla zwiększenia udziału mieszkańców w kulturze oraz wzmocnienia atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury m. in. poprzez:

- rozwój wielkopolskich instytucji kultury – celem działań w ramach projektu będzie wsparcie funkcjonowania wielkopolskich instytucji kultury na jak najwyższym poziomie (inicjatywy związane z rozwojem m. in. wielkopolskich teatrów, muzeów i bibliotek);
- rozwój i promocja produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego – celem projektu jest zachowanie, ochrona, promowanie i dalszy rozwój znaczącego potencjału turystyki kulturowej Wielkopolski, opartej głównie na szczególnej roli regionu w historii Polski, w tym szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza Szlaku Piastowskiego ze względu na jego rangę i znaczenie historyczne.

3.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+ uchwalony został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwałą nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2019 r. poz. 4021).

Niniejszy plan jest najważniejszym dokumentem Samorządu Województwa Wielkopolskiego określającym politykę przestrzenną w granicach administracyjnych regionu. Określa on model rozwoju przestrzennego, cele polityki przestrzennej i kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa oraz rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, a także zasady zagospodarowania obszarów funkcjonalnych.

Nowym wymiarem polityki przestrzennej jest wprowadzenie planowania funkcjonalnego na obszarach charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i celami rozwoju. Wyznaczenie granic obszarów funkcjonalnych oraz określenie zasad ich zagospodarowania służyć ma przede wszystkim koordynacji działań podejmowanych przez różne podmioty na terenie występowania szczególnych zjawisk i problemów przestrzennych. Podstawowym celem *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+* jest stworzenie podstaw dla zachowania lub przywracania ładu przestrzennego i zapewnienia zrównoważonego rozwoju Wielkopolski.

Określone w planie zasady zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych, stanowiące uszczegółowienie kierunków zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru województwa, powinny być uwzględnione w dokumentach planistycznych szczebla lokalnego.

Realizacja polityki przestrzennej i kierunków zagospodarowania przestrzennego na poziomie regionalnym prowadzona będzie poprzez działania samorządu województwa polegające w szczególności na:

1. określeniu preferencji dla zróżnicowanych form rozwoju społeczno-gospodarczego;
2. wdrożeniu zasad ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu;
3. zabezpieczeniu możliwości realizacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, zwłaszcza w zakresie systemów transportowych i infrastrukturalnych;
4. uwzględnieniu wymagań wynikających z potrzeb obronności i bezpieczeństwa publicznego.

Plan zawiera charakterystykę zasobów dziedzictwa kulturowego z uwzględnieniem obiektów uznanych za najbardziej wartościowe w skali kraju i Europy (obiekty z Listy Dziedzictwa Europejskiego i Pomniki Historii), zabytków nieruchomych, ruchomych oraz archeologicznych, obszarów cennych kulturowo, szlaków kulturowych, obiektów kultu religijnego, miejsc pamięci narodowej, instytucji kultury, wydarzeń kulturalnych i niematerialnego dziedzictwa kultury. W planie opisano również zjawiska zagrażające zachowaniu zabytków i utrudniające dostęp do dziedzictwa kulturowego.

Model rozwoju przestrzennego województwa oparto na koncepcji zakładającej wspieranie biegunów wzrostu, czyli obszarów o najwyższym potencjale społeczno-gospodarczym, które stanowią źródło czynników rozwoju, wraz z równoczesnym wzmacnianiem obszarów otaczających. Dla realizacji ww. modelu rozwoju sformułowano osiem celów polityki przestrzennej:

1. Kształtowanie spójnej przestrzeni osadniczej.
2. Ochrona walorów przyrodniczych.
3. Kształtowanie i racjonalne gospodarowanie zasobami środowiska przyrodniczego.
4. Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji.
5. Zrównoważony rozwój rolnictwa.
6. Poprawa dostępności komunikacyjnej województwa.
7. Rozwój efektywnej i innowacyjnej infrastruktury technicznej.
8. Zapewnienie bezpieczeństwa publicznego i przeciwdziałanie zagrożeniom.

Plan zakłada, że potencjał kulturowy i charakterystyczny krajobraz regionu stanowią istotne elementy rozwoju i wzrostu identyfikacji Wielkopolski w skali kraju i Europy, są również ważnym czynnikiem kształtowania poczucia tożsamości narodowej i regionalnej mieszkańców. Działania w tym zakresie wpływać będą na podniesienie jakości przestrzeni, a tym samym na poprawę warunków życia mieszkańców i wymierne korzyści społeczno-gospodarcze. Priorytetem polityki przestrzennej w zakresie środowiska kulturowego będzie kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego w oparciu o strategiczne pasmo kulturowe Wielkopolski – Szlak Piastowski wraz z głównymi punktami węzłowymi w Poznaniu, Gnieźnie i Kaliszu, ze szczególnym podkreśleniem roli miejscowości, które uznaje się za pierwsze stolice wczesnopiastowskiej Polski w Poznaniu, Gnieźnie, na Ostrowie Lednickim oraz w Gieczu i Grzybowie. Niemniej istotnym aspektem działań będzie zachowanie innych obiektów i obszarów cennych kulturowo oraz wzmacnianie działań ochronnych w ich obrębie. Dotyczyć one będą zarówno ochrony pojedynczych obiektów, jak i całych układów przestrzennych miast i wsi oraz innych obszarów cennych kulturowo, a także poprawy jakości całej przestrzeni kulturowej regionu. Bogactwo przestrzeni Wielkopolski wymaga ponadto podjęcia działań na rzecz kompleksowej ochrony terenów najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym oraz kształtowania harmonijnego krajobrazu na całym obszarze województwa. Polityka przestrzenna ukierunkowana zostanie zatem na zachowanie i utrzymanie naturalnych i kulturowych walorów środowiska. Priorytetem zagospodarowania przestrzennego

województwa w zakresie krajobrazu będzie ochrona obszarów o najwyższych walorach środowiska przyrodniczego i kulturowego. Kluczowym elementem określenia działań ochronnych będzie identyfikacja krajobrazów priorytetowych, które zostaną określone w ramach audytu krajobrazowego dla województwa wielkopolskiego. Audyt krajobrazowy przeprowadzony zostanie w celu zinwentaryzowania zasobów krajobrazowych regionu. Na podstawie ich oceny wyznaczone zostaną krajobrazy priorytetowe, które ze względu na swoje walory powinny zostać zachowane i chronione. Bogactwo kulturowe i przyrodnicze Wielkopolski stwarza możliwość rozwoju konkurencyjnych form turystyki i rekreacji w oparciu o wyjątkowe i specyficzne potencjały.

Dla osiągnięcia przedmiotowego celu polityki przestrzennej określono następujące kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa wraz ze szczegółowym opisem działania w celu ich realizacji:

- wzmocnienie tożsamości narodowej i regionalnej (poprzez kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego – Szlaku Piastowskiego, zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego, poprawę jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu, rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej);
- rozwój zróżnicowanych form turystyki i rekreacji (poprzez zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki, rozwój turystyki kulturowej, kwalifikowanej, wypoczynkowej, biznesowej, poprawę obsługi ruchu turystycznego).

W ramach terytorializacji polityki rozwoju plan wyznacza obszary funkcjonalne. Dokument zawiera ich charakterystykę oraz określa sformułowane w stosunku do nich cele polityki przestrzennej i zasady zagospodarowania przestrzennego.

3.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

3.3.1. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Złotowskiego na lata 2020-2023

Dokument przyjęty Uchwałą Nr XXI/152/2020 Rady Powiatu Złotowskiego z dnia 27 maja 2020 r. Głównym celem określonym w programie jest dążenie do poprawy stanu zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego poprzez określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach powiatu, a także włączenie zabytków w jego rozwój gospodarczy i społeczny. Cel ten realizowany jest poprzez następujące kierunki działań:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych przy obiektach zabytkowych nieruchomości będących własnością powiatu, zabezpieczenie i utrzymanie tych obiektów oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie, korzystanie z nich w sposób zapewniający trwałe zachowanie ich wartość;
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków z terenu powiatu złotowskiego na podstawie Uchwały Nr IX/48/2011 Rady Powiatu Złotowskiego z dnia 29 czerwca 2011 r.;
- ustanawianie przez starostę na wniosek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków społecznych opiekunów zabytków;
- wydawanie przez starostę na wniosek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków decyzji o zabezpieczeniu obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem lub

uszkodzeniem w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia lub – o ile usunięcie zagrożenia nie jest możliwe – wyłączenie tych obiektów na wniosek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy, na terenie której położony jest ten obiekt;

- umieszczanie przez starostę w uzgodnieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na obiekcie zabytkowym nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, na wniosek jego właściciela, znaku informującego o tym, iż obiekt ten podlega ochronie;
- współpraca na wniosek zainteresowanych stron w zakresie utrzymania istniejących i wytyczania nowych szlaków kulturowych;
- współpraca z instytucjami i organizacjami działającymi na rzecz ochrony zasobów kulturowych i przyrodniczych oraz rozwoju turystyki w powiecie złotowskim;
- współpraca z organami samorządowymi, stowarzyszeniami oraz organizacjami pozarządowymi działającymi w sektorach edukacji oraz kultury i sztuki w zakresie:
 - edukacji dzieci i młodzieży obejmującej ochronę dóbr kultury,
 - organizacji konkursów poszerzających wiedzę uczniów na temat idei propagujących szczególne walory powiatu złotowskiego w zakresie dziedzictwa kulturowego i jego ochrony,
 - organizacji imprez mających znaczenie dla rozwoju kultury i integracji społeczności powiatu;
- współpraca z organami samorządowymi, stowarzyszeniami oraz organizacjami pozarządowymi działającymi w sektorze kultury fizycznej i turystyki w zakresie:
 - upowszechniania kultury fizycznej i turystyki, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży,
 - organizowania imprez sportowych, rekreacyjnych i turystycznych o zasięgu powiatowym;
- upowszechnianie wiedzy o zabytkach, zasobach kulturowych i przyrodniczych powiatu złotowskiego oraz o jego walorach turystycznych poprzez:
 - wydawanie niekomercyjnych niskonakładowych przewodników, albumów, widokówek, folderów itp. oraz współpracę z organizacjami działającymi na rzecz promocji regionu w tym zakresie.

Ponadto ww. program zawiera charakterystykę zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu złotowskiego z uwzględnieniem zabytków nieruchomości, ruchomych i archeologicznych oraz opis stanu ich zachowania i zagrożeń, na jakie są one narażone.

3.3.2. Strategia rozwoju społeczno – gospodarczego powiatu złotowskiego 2015 - 2020

Dokument przyjęty Uchwałą Nr XI/63/2015 Rady Powiatu Złotowskiego z dnia 30 września 2015 r. Strategia formułuje potencjał i możliwości powiatu oraz przedstawia wizję, kierunki działania i warianty jego rozwoju. Stanowi instrument planowania, organizowania i realizowania przedsięwzięć oraz jest podstawą do tworzenia programów finansowania z udziałem środków zewnętrznych. Przedmiotowy dokument nie uwzględnia włączenia zabytków w rozwój powiatu w planowanym okresie. Jedynie w analizie SWOT jako jedną z mocnych stron powiatu wymieniono „bogatą spuściznę kulturową”. Strategia nie formułuje wniosków dotyczących wykorzystania zabytków jako jednego z ważnych elementów podnoszących atrakcyjność powiatu oraz sprzyjających rozwojowi turystyki na jego terenie.

Obecnie trwają prace nad strategią rozwoju powiatu złotowskiego na lata 2022 - 2030.

3.3.3. Plan rozwoju lokalnego powiatu złotowskiego na lata 2016 - 2020

Dokument przyjęty Uchwałą Nr XIX/115/2016 Rady Powiatu Złotowskiego z dnia 30 marca 2016 r. Niniejszy plan formułuje kierunki działań związanych z ochroną przestrzeni kulturowej i kształtowaniem społecznej świadomości w zakresie jej użytkowania oraz umiejętnego korzystania z dóbr kultury. W okresie objętym planem przewiduje się:

- dokończenie inwentaryzacji zasobów kulturowych oraz zabezpieczenie obiektów o szczególnym znaczeniu dla dziedzictwa narodowego,
- wyznaczenie lub korygowanie szlaków turystyczno – krajobrazowych tak, aby uwzględniały zasoby kultury,
- promowanie miejscowości, gdzie zlokalizowane są obiekty dziedzictwa kulturowego,
- utrzymywanie i rozwijanie istniejących instytucji kultury,
- wspieranie merytoryczne i finansowe organizacji pozarządowych statutowo zajmujących się kulturą,
- popularyzowanie, poprzez organizowane odczyty i imprezy, spuścizny kulturowej Złotowszczyzny celem zwiększenia poczucia tożsamości mieszkańców i integracji powiatu,
- dopracowanie zasad współdziałania powiatu z gminami przy organizowaniu wspólnych imprez kulturalnych, promocyjnych,
- objęcie przez władze powiatu patronatu ochronnego nad ginącymi zawodami, dziedzictwem kulinarnym, obyczajowością, obrzędowością,
- konferencje popularno - naukowe dotyczące Polaków spod Znaku Rodła.

4. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY LIPKA

4.1. Położenie i zarys historii gminy

Lipka to gmina wiejska położona w północnej części województwa wielkopolskiego, w powiecie złotowskim. Zajmuje obszar 191 km². Większą część, tj. 60% jej powierzchni stanowią użytki rolne, natomiast 29% lasy. Gmina administracyjnie obejmuje miejscowości: Batorowo, Batorówko, Białobłocie, Bługowo, Czyżkowo, Debrzno Wieś, Kiełpin, Laskowo, Lipkę, Łąkie, Mały Buczek, Nowe Potulice, Nowy Buczek, Osowo, Potulice, Scholastykowo, Smolnicę, Trudną i Wielki Buczek. Z tymi jednostkami związane są jej zasoby kulturowe. Przez teren gminy przebiega droga wojewódzka nr 188 (Piła – Złotów – Debrzno - Człuchów) oraz linia kolejowa Kostrzyn – Tczew, która stanowi fragment zbudowanej w latach 1846 – 1873 historycznej magistrali łączącej Berlin z Królewcem – Pruskiej Kolei Wschodniej (tzw. Ostbahn).

Gmina Lipka zlokalizowana jest na Pojezierzu Krajeńskim. Jej zachodnią część zajmuje wysoczyzna morenowa urozmaicona pagórkami i rynnami jeziornymi, północna granica biegnie wzdłuż rzeki Debrzynki, a fragment zachodniej wzdłuż rzeki Łobzonki.

Gmina znajduje się na terenie Krajny – historycznego regionu obejmującego ziemie na pograniczu Wielkopolski i Pomorza, odnoszącego się do przedrozbiorowego powiatu nakielskiego, którego granice utrwalone u schyłku średniowiecza, wyznaczały linie rzek: Gwdy, Brdy, Noteci oraz Kamionki i Debrzynki.

Terytorium obecnej gminy Lipka wraz z całą Krajną stanowiło pogranicze wielkopolsko – pomorskie. W X w. obszar ten był własnością książąt pomorskich. Walki o jego posiadanie rozpoczęły się za panowania Mieszka I. Dopiero książę Bolesław Krzywousty trwale włączył te ziemie do państwa polskiego. Od XII w. administracyjnie leżała ona w granicach kasztelanii nakielskiej, następnie starostwa nakielskiego w województwie kaliskim utworzonego w końcu

XIV w. Przedmiotowy stan rzeczy utrzymał się do czasu rozbiorów. Jako pogranicze obszar ten był wielokrotnie niszczone i grabiony w wyniku długoletnich wojen z zakonem krzyżackim, toczonych na przestrzeni XIV i XV w. Klęsk i upadku gospodarki doznał również później – podczas potopu szwedzkiego (l. 1655 – 1660) i wojny północnej (l. 1700 – 1721). Po I rozbiorze Polski w 1772 r. obszar obecnej gminy został przyłączony do państwa pruskiego – znalazł się w prowincji Prusy Zachodnie. Po I wojnie światowej mocą ustaleń Traktatu Wersalskiego pozostał w granicach Niemiec, należąc wówczas do rejencji pilskiej w nowo utworzonej prowincji Marchia Graniczna Poznań – Prusy Zachodnie. Powrócił do Polski po II wojnie światowej w 1945 r.

4.2. Zabytki nieruchome

4.2.1. Charakterystyka zabytków nieruchomych na terenie gminy

Na terenie gminy Lipka znajduje się **5 obiektów architektury sakralnej**, z których 3 wpisane są do rejestru zabytków. Najcenniejszymi spośród nich są XVIII – wieczne kościoły w Batorowie i Wielkim Buczku, wzniesione w drewnianej konstrukcji szkieletowej.

Kościół filialny p.w. Dobrego Pasterza w Batorowie. Został zbudowany dla społeczności ewangelików w latach 1783 – 1786 na miejscu wcześniejszego zboru zniszczonego podczas religijnych zamieszek między 1720 a 1756 rokiem. Jest to obiekt o konstrukcji słupowo – ramowej (ryglowej) z ceglanym i otynkowanym wypełnieniem, założony na planie prostokąta z trójbocznie zamkniętą częścią prezbiterialną od północy i usytuowaną od południa niewielką kruchtą poprzedzającą główne wejście oraz czworoboczną wieżą wtopioną w korpus świątyni, oszalowaną deskami i zwieńczoną hełmem. Kościół posiada dach dwuspadowy przechodzący w partii prezbiterium w trójspadowy. Elewacje artykułowane są wysokimi, prostokątnymi otworami okiennymi wypełnionymi wielopodziałową stolarką. We wnętrzu znajduje się odeskowany strop z fasetą, empora nad wejściem głównym oraz dwa rzędy słupów wspierających podciąg stropu, a pierwotnie również empory boczne, zdemontowane po 1945 r. Architektura świątyni nawiązuje do stylu późnobarokowego. Przy kościele usytuowana jest XVIII-wieczna, drewniana **dzwonnica** konstrukcji ażurowej z belek, nakryta niskim dachem dwuspadowym.

Kościół parafialny p.w. Świętej Trójcy w Wielkim Buczku. Według źródeł historycznych pierwszą świątynię katolicką wzniesiono w Wielkim Buczku na przełomie XVI i XVII w. z fundacji Dobrzyńskich. W 1618 r. erygowano tu parafię. Obecny kościół został zbudowany w latach 1729 – 1734 na miejscu poprzedniego, zniszczonego na skutek działań wojennych. Jego fundatorem był Adam Stanisław Grabowski, późniejszy biskup chełmiński, kujawski i warmiński, który w 1723 r. odziedziczył dobra po ojcu Andrzeju Teodorze Goetzendorf – Grabowskim, sędzim ziemskim człuchowskim i kasztelanem chełmińskim. Po 1730 r. budowę świątyni kontynuował brat Adama Stanisława - Jan Michał Grabowski. Jest to obiekt o konstrukcji słupowo – ramowej (ryglowej) z ceglanym i otynkowanym wypełnieniem, orientowany, salowy, założony na rzucie prostokąta z trójbocznie zamkniętą częścią prezbiterialną od wschodu, prostokątną zakrystią od północy, kwadratową kruchtą od południa oraz wtopioną w korpus czworoboczną wieżą od zachodu. Nawę nakrywa dach dwuspadowy przechodzący w partii prezbiterium w trójspadowy, wieżę wieńczy wysoki hełm w dolnej części o kształcie baniastym, w górnej – cebulastym. Elewacje artykułowane są prostokątnymi otworami okiennymi zamkniętymi łukiem odcinkowym. We wnętrzu znajduje się odeskowany strop z fasetą oraz chór muzyczny o wklęsło – wypukłym zarysie, wsparty na dwóch kolumnach, posiadający balustradę ramowo – płycinową ozdobioną przy dolnej krawędzi lambrekinem. Architektura obiektu wykazuje cechy

stylu późnobarokowego. Do zespołu kościoła należy również **dzwonnica** zbudowana w 1739 r. w konstrukcji słupowo - ramowej, na planie kwadratu, prostopadłościenna, oszalowana pionowo ułożonymi deskami i zwieńczona brogowo – baniastym hełmem.

Kościół filialny p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP w Debrznie Wsi. Zbudowany w 1901 r. z fundacji Fritza von Wilckens, ówczesnego właściciela miejscowości i okolicznych dóbr, po zniszczeniu przez pożar poprzedniego, wzniesionego w 1712 r. przez Goetzendorf - Grabowskich. Według źródeł historycznych pierwsza świątynia w Debrznie Wsi została ufundowana około połowy XVII w. przez braci Dobrzyńskich, od XVII do XX w. był filią parafii katolickiej w Wielkim Buczku. Jest to obiekt murowany z kamienia, orientowany, wzniesiony na rzucie kwadratu z zakrystią od wschodu oraz kruchtą od zachodu. Elewacje korpusu zwieńczone są trójkątnymi szczytami, ponad którymi wznosi się dach namiotowy z wieżyczką o ostrosłupowym hełmie. Kruchta i zakrystia posiadają dachy dwuspadowe. Otwory okienne i drzwiowe zamknięte od góry półkoliście ujęte są w obramienia z regularnie ociosanych bloków kamiennych. W bocznych elewacjach znajdują się okna trójdzielne arkadowe. Wnętrze nakryte jest deskowym stropem ozdobionym dekoracją malarską o motywach roślinnych, w jego zachodniej części umieszczona jest empora muzyczna. Obiekt ten został wzniesiony w stylistyce historyzmu inspirowanej architekturą romańską.

Kościół parafialny p.w. św. Katarzyny w Lipce. Wzniesiony dla miejscowej społeczności ewangelików w latach 1927 – 1933. Murowany z cegły ceramicznej, założony na planie prostokąta, jednonawowy z wyodrębnionym, prosto zamkniętym prezbiterium od południa i wieżą dostawioną z boku fasady. Elewacje świątyni artykułowane są wysokimi, półkoliście zamkniętymi otworami okiennymi. W górnej ścianie prezbiterium znajduje się duży otwór okienny w formie leżącego prostokąta wypełniony witrażem z przedstawieniem Ostatniej Wieczerzy. W centralnej części poprzedzonej schodami fasady umieszczony jest wgłębny portyk w formie trzech półkolistych arkad filarowych. Obiekt zbudowany w stylu modernistycznym wyróżnia się zgeometryzowaną bryłą złożoną z kubicznych, prostopadłościennych form.

Kaplica w Lipce. Jest to obiekt zbudowany w latach 1864 – 1867 jako kościół ewangelicki, murowany z ciosów granitowych i cegły ceramicznej, jednonawowy, na rzucie prostokąta z trójbocznie zamkniętą absydą od wschodu. Korpus nakrywa dach dwuspadowy, absydę dach pięciopłaciowy. Elewacje artykułowane są ceglany detalem architektonicznym w postaci gzymsu kostkowego, narożników zwieńczonych sterczynami oraz obramień półkoliście zamkniętych otworów okiennych oraz otworu drzwiowego. W oknach nawy znajduje się oryginalna stolarka okienna z dekoracyjnym układem szczeblin. Kościół został wzniesiony w stylu neoromańskim.

Na terenie gminy Lipka znajdują się dwa zespoły architektury rezydencjonalnej: w Debrznie Wsi i Scholastykowie.

Zespół pałacowo – parkowy w Debrznie Wsi. Pałac został zbudowany w 2 połowie XIX w. przez rodzinę Wilckens, do której w latach 1863 – 1945 należała miejscowość i okoliczne dobra. Jest to budowla założona na rzucie prostokąta, murowana, otynkowana, dwukondygnacyjna z wysokim przyziemiem, nakryta dachem czterosпадowym. Bryła obiektu urozmaicona jest ryzalitami, trójkątnymi szczytami, gankiem z parą filarów i kolumn wspierających balkon, trójbocznie zamkniętym, parterowym ryzalitem poprzedzonym kolistym tarasem z dwubiegowymi schodami oraz narożną wieżą - w górnej części ośmioboczną, zwieńczoną ostrosłupowym hełmem. W partii przyziemia wzniesionej z ciosów kamiennych znajdują się okna odcinkowe w ceglanych obramieniach. Elewacje są boniowane i artykułowane półkoliście zamkniętymi otworami okiennymi, w tym dwudzielnymi i trójdzielnymi ujętymi w arkadowe blendy. Pałac zbudowany jest w stylu eklektycznym. W latach powojennych budynek użytkowany był przez pracowników PGR – mieściła się tu m. in. wiejska biblioteka i sala

telewizyjna, odbywały zabawy. Po upadku PGR obiekt zakupili prywatni właściciele. **Park** powstał w 2 połowie XVIII w. jako niewielkie założenie przydworkie, prawdopodobnie o kształcie zbliżonym do prostokąta. Na przełomie XVIII i XIX w. zmieniono jego układ przestrzenny poprzez wprowadzenie rozległych perspektyw widokowych. W 2 połowie XIX w. kompozycja założenia uległa przekształceniu, zaś szata roślinna urozmaiceniu (wprowadzono m.in. daglezję, lipę szerokolistą, sosnę czarną, dęby). Park został rozbudowany w stylu krajobrazowym, częściowo zachowując przy pałacu układ geometryczny. Pod koniec XIX w. jego powierzchnia została powiększona od północy poprzez włączenie zadrzewionych terenów znajdujących się nad Jeziorem Miejskim i Stawem Młyńskim. Również w tym czasie wzbogacono drzewostan o cisy, żywotniki i świerki kłujące (w bezpośrednim otoczeniu rezydencji) oraz klony zwyczajne, klony jawory, świerki pospolite, buki i lipy. W latach 30-tych XX w. przy drodze Złotów – Człuchów, stanowiącej zachodnią granicę parku posadzono kasztanowce. Założenie tworzy kilkadziesiąt gatunków i odmian drzew, krzewów i pnączy. Występują tu m. in. buki, jesiony, dęby, świerki, topole, graby i klony.

Zespół pałacowo – parkowy w Scholastykowie. Pałac został zbudowany w 1914 r. w stylu neorenesansowym. Wówczas majątek należał do rodziny Beckmann. Jest to obiekt murowany z cegły i otynkowany, założony na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, nakryty dachem czterospadowym z lukarnami. Pośrodku elewacji frontowej znajduje się ryzalit z dwoma tarasami o zaokrąglonych narożnikach: dolnym, poprzedzonym schodami oraz górnym, wspartym na dwóch filarach, ograniczonym pełną balustradą. Ryzalit ten zwieńczony jest trójkątnym szczytem ujętym spływami osadzonymi na pilastrach o żłobkowanych trzonach, ozdobionym fryzem ząbkowym. Elewację ogrodową zdobi półkolista ryzalit artykułowany pilastrami i trzema dużymi, arkadowymi otworami: okiennymi (po bokach) oraz wejściowym (pośrodku). Zachowany jest pierwotny układ wnętrza z sienią, obszernym holem z klatką schodową i galerią, owalnym salonem, jadalnią i oranżerią, stolarka okienna i drzwiowa, ponadto elementy wystroju w postaci kominków, dekoracji sztukatorskiej, boazerii płycinowej, dwóch kredensów, okładziny ściennej z płytek ceramicznych oraz witraży. **Park** powstał w 2 połowie XIX w. jako małe założenie o cechach eklektycznych usytuowane przy przednim dworze lub pałacu. Z tego okresu zachował się szpaler grabowy oraz pojedyncze egzemplarze lip. Równoległe z budową obecnej rezydencji park prawdopodobnie został przekomponowany. Było to wówczas założenie geometryczne o układzie osiowym i regularnym rozplanowaniu alejek. W latach 30-tych XX w. ciągi komunikacyjne w jego zachodniej części miały układ krzyżowy, prawdopodobnie wtedy powstał również klomb przed pałacem. W drzewostanie występowały m. in. graby, buki, jesiony, lipy, brzozy, dęby, sosny i świerki.

Na terenie gminy Lipka zewidencjonowanych jest **9 zespołów folwarcznych**, w większości przestrzennie ukształtowanych i zabudowanych w 2 połowie XIX w. i 1 ćwierci XX w. (Bługowo, Debrzno Wieś, Huta, Laskowo, Lipka, Łąkie, Potulice, Scholastykowo, Stołuńsko). Najlepiej zachowane są zespoły folwarczne w Debrznie Wsi i Łąkiem. W **Debrznie Wsi** założenie składa się z kompleksu pałacowo – parkowego, części gospodarczej zorganizowanej wokół dwóch podwórz folwarcznych - małego i głównego oraz kolonii mieszkalnej. Do zabudowań folwarcznych należą obiekty powstałe w 2 połowie XIX w.: dwie stajnie, spichlerz, stodoła oraz kuźnia ze stelmacharnią, a także rządcówka z 1 ćwierci XX w. – murowany i otynkowany, parterowy budynek na rzucie prostokąta, nakryty dachem naczółkowym, z centralnie usytuowanym w elewacji frontowej dwukondygnacyjnym ryzalitem zwieńczonym trójkątnym szczytem. Folwark we wsi **Łąkie** składa się z podwórza gospodarczego założonego na planie prostokąta. W jego południowo – wschodnim narożniku znajduje się rządcówka, za którą usytuowany jest mały park. Rządcówka to obiekt powstały na początku XX w., parterowy, ujęty dwukondygnacyjnymi ryzalitami bocznymi. Poza tym zabudowę

podwórza tworzą budynki gospodarcze, inwentarskie i przemysłowe z 2 połowy XIX w.: spichlerz, obora, gorzelnia, kuźnia, stelmacharnia i dwie chlewnie. Domy robotników folwarcznych zlokalizowane są przy drodze dojazdowej do folwarku. W Laskowie na szczególną uwagę zasługuje rządcówka zbudowana w 2 połowie XIX w., na rzucie prostokąta, parterowa, z wysokim kamiennym przyziemiem i dwupoziomowym poddaszem, nakryta stromym dachem dwuspadowym. Elewacje z cegły ceramicznej artykułowane są zamkniętymi łukiem odcinkowym otworami okiennymi oraz bogatym detalem architektonicznym w postaci gzymsów nadokiennych, gzymsu wieńczącego w formie zębniaka, gzymsu schodkowego i lizen w szczytach elewacji bocznych oraz narożnych sterczynek. Ciekawe pod względem architektonicznym są również zabudowania gospodarcze folwarku w Potulicach: spichlerz wzniesiony w 1836 r., przebudowany pod koniec XIX w., o dolnej kondygnacji kamiennej i górnej ryglowej wypełnionej cegłą ceramiczną, ponadto gorzelnia z połowy XIX w. i obora z 3 ćwierci XIX w.

Na terenie gminy znajduje się **7 parków**: w Bługowie, Debrznie Wsi, Lipce, Łąkiem, Małym Buczku, Potulicach i Scholastykowie. Są one związane z zespołami pałacowo – folwarcznymi lub dworsko – folwarcznymi. Oprócz wyżej opisanych parków w **Debrznie Wsi** i **Scholastykowie**, w rejestrze zabytków znajdują się założenia w **Lipce, Małym Buczku i Potulicach**.

Park dworski w Lipce usytuowany jest na południe od podwórza folwarcznego. Został ukształtowany prawdopodobnie w 2 połowie XIX w. w oparciu o niewielki kompleks leśny lub kępę drzew znajdujących się przy zabudowaniach. Ma charakter krajobrazowy. Zatarciu uległ układ ciągów spacerowych oraz układ kompozycyjny. Z założenia zachowały się jedynie fragmenty alei grabowej oraz szpalerów grabowych. W skład drzewostanu wchodzi również jesiony, dęby, buki, klony i świerki – większość została posadzona w XX w.

Park w Małym Buczku istniał w 1 połowie XVIII w. przy dworze wybudowanym wówczas przez biskupa Adama Stanisława Grabowskiego. Jego metryka może być jednak wcześniejsza, XVII - wieczna, ponieważ dwór biskupa powstał na miejscu pałacu. Pod koniec XVIII w. założenie zostało przekształcone na park krajobrazowy, w którym prawdopodobnie zachowały się dawne elementy ogrodu barokowego. W 2 połowie XIX w. uległo ono przekomponowaniu, zyskując cechy parku eklektycznego. W tym czasie powstała aleja grabowa i jej odgałęzienia oraz stawy, wzbogacono również szatę roślinną. Na przełomie XIX i XX w. wyodrębniono w części północno – zachodniej obszar na cmentarz i wysadzono go świerkiem pospolitym, w części północnej założono ogrody i sady, a w środkowej duży staw. Dendroflorę parku tworzy kilkadziesiąt gatunków i odmian, wśród których dominuje świerk, jesion, klon, wierzba, grab, topola, olsza. Występują również buki, dęby i lipy. Dwór został rozebrany po 1945 r.

Park w Potulicach został założony w 1 połowie XIX w. w stylu angielskim - krajobrazowym. W 2 połowie XIX w. zgodnie z ówczesną modą został przekształcony na park naturalistyczny. Zlokalizowany był przy nieistniejącym już pałacu. Elementami jego kompozycji są polany, stawy i aleje grabowe oraz cenny i różnorodny pod względem gatunkowym starodrzew, który tworzyły przede wszystkim graby, klony, topole, brzozy, jesiony, olsze, kasztanowce oraz drzewa owocowe. W granicach obiektu znajdują się pozostałości zabudowań folwarcznych z dawnego zespołu pałacowo - folwarcznego. Pierwotnie założenie otoczone było murem z czerwonej cegły, którego fragmenty zachowały się do dnia dzisiejszego.

Zachowana na terenie gminy Lipka zabytkowa **zabudowa mieszkalna** pochodzi w większości z 2 połowy XIX w., początku XX w. i okresu międzywojnia. Są to w większości domy murowane, parterowe, kalenicowe, kryte dachem dwuspadowym lub rzadziej naczółkowym, o elewacjach otynkowanych lub ceglanych, otworach okiennych i drzwiowych prostokątnych lub zamkniętych łukiem odcinkowym, niekiedy posiadające skromy detal w postaci gzymsów

czy opasek okiennych. Stosunkowo często pojawia się facjata usytuowana centralnie w fasadzie i drewniany ganek lub weranda poprzedzające wejście główne. Pojedyncze domy wyróżniają się bogatszą formą i dekoracją architektoniczną w postaci boniowania, lizen, płycin, a także rozbudowanych obramień otworów okiennych i drzwiowych - trójkątnych lub półkolistych frontonów czy odcinków profilowanego gzymsu wspartych na pilastrach (np. Debrzno Wieś 19, Lipka ul. IV Dywizji Piechoty 1, Lipka ul. Kościuszki 24 i 36, Trudna 18, Trudna 25). Kilka budynków mieszkalnych posiada starszą metrykę. Wśród nich znajduje się **dom nr 35 w Kiełpinie**, który wpisany jest do rejestru zabytków. Jest to obiekt zbudowany pod koniec XVIII w. lub w 1 połowie XIX wieku, założony na rzucie prostokąta, parterowy, wąskofrontowy z narożnym podcieniem i odeskowanymi szczytami, nakryty dachem dwuspadowym. Na przestrzeni lat był przebudowywany. Z pierwotnej substancji pozostała elewacja frontowa o konstrukcji ryglowej z wypełnieniem ceglanym oraz komin we wnętrzu. Pozostałe ściany obwodowe zostały obmurowane cegłą ceramiczną prawdopodobnie w 1 ćwierci XX w. Budynek reprezentuje typ wąskofrontowej chałupy z podcieniem narożnym charakterystyczny dla budownictwa ludowego Krajny. Oprócz domu w Kiełpinie do najstarszych zachowanych na terenie gminy należy dom nr 18 w Potulicach z połowy XIX w. (na rzucie prostokąta, kalenicowy, parterowy z dachem dwuspadowym, drewniano - ryglowy), dom przy ul. Ogrodowej 1 w Lipce z 1864 r. (na rzucie prostokąta, kalenicowy, parterowy z dachem dwuspadowym, konstrukcji ryglowej z wypełnieniem ceglanym) oraz dom przy ul. Szkolnej 7 w Lipce z połowy XIX w. (drewniany). Na tle historycznej zabudowy gminy wyróżnia się jednorodny architektonicznie zespół budynków mieszkalno – gospodarczych w Laskowie. Są to obiekty powstałe w 2 połowie XIX w., z charakterystycznymi wysokimi szczytami o konstrukcji słupowo – ramowej, zbudowane na planie wydłużonego prostokąta, murowane, otynkowane, parterowe z dwupoziomowym poddaszem, nakryte dachem naczółkowym lub dwuspadowym.

Na terenie gminy Lipka zewidencjonowanych jest **26 cmentarzy**: 20 ewangelickich, 5 katolickich w tym 1 przykościelny oraz 1 żydowski. Cmentarze ewangelickie powstały w większości na przestrzeni XIX w. i są nieczynne. Cmentarz katolicki przykościelny w Wielkim Buczku został założony przynajmniej w 1 połowie XVIII w. lub wcześniej (pierwsza świątynia w tej miejscowości została wzniesiona na przełomie XVI/XVII w.). Pozostałe nekropolie katolickie posiadają metrykę XIX - wieczną i wszystkie z wyjątkiem cmentarza w Debrznie Wsi są użytkowane. Cmentarz żydowski w Debrznie Wsi wpisany jest do rejestru zabytków. Obiekt, datowany na początek XVIII w., był czynny do 1921 r. Posiada dobrze zachowany pierwotny układ o swobodnym charakterze rozplanowania z licznym starodrzewiem złożonym z dębów, buków i klonów oraz kilkanaście macew z granitu i piaskowca z czytelnymi jeszcze napisami w języku hebrajskim i niemieckim, z których najstarsza pochodzi z 1715 r.

4.2.2. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy gminy Lipka tworzą przede wszystkim historyczne układy ruralistyczne z zespołami pałacowymi, parkami podworskimi, folwarkami i cmentarzami.

Lipka. Jest jedną z najstarszych miejscowości ziemi złotowskiej. W źródłach historycznych wzmiankowana w 1376 r. Do pierwszego rozbioru była polską wsią szlachecką należąca w XVI w. do Bługowskich, w XVII i XVIII w. do Działyńskich. W 1751 r. została sprzedana przez Augusta Działyńskiego Annie i Gottfriedowi Kromrey – od tego czasu znajdowała się w rękach niemieckich. Ma układ wielodrożnicowy. Pierwotnie istniał tu kościół katolicki będący filią Zakrzewa, który nieużytkowany na skutek stopniowego ubywania katolików, zawałił się w 1820 r. Obecnie znajdują się tu dwa historyczne obiekty sakralne, pierwotnie ewangelickie – kaplica z 2 połowy XIX w. oraz kościół z okresu międzywojnia. W związku z budową linii Pruskiej

Kolei Wschodniej w Lipce powstał zespół stacji kolejowej, w skład którego wchodzi dworzec, magazyn i budynek gospodarczy – datowane na 4 ćwierć XIX w. oraz wieża ciśnień z początku XX w. Na zachód od wsi usytuowany jest częściowo zachowany zespół dworsko – parkowo – folwarczny.

Wielki Buczek. Wieś o metryce XV – wiecznej. Początkowo stanowiła własność rodu Wituńskich, w XV w. - Potulickich, w XVI w. Dobrzyńskich i Raczyńskich, od 1700 r. Goetzendorf – Grabowskich. Ma układ wielodrożnicy. Od 1618 r. istniała tu parafia katolicka. We wsi znajduje się zespół XVIII – wiecznego kościoła parafialnego z dzwonnica, cmentarzem przykościelnym i plebanią.

Kiełpin. Miejscowość wzmiankowana w 1491 r. Należała do klucza złotowskiego będącego wówczas w posiadaniu Nałęczów, następnie w XVI w. Potulickich, Czeszewskich i Słupskich, w XVII w. Grudzińskich i Działyńskich, którzy w 1788 r. sprzedali ją Janowi von Fahrenheit. W 1839 r. dobra złotowskie wraz z Kiełpinem przeszły w posiadanie Fryderyka Wilhelma III. Wieś ma układ wielodrożnicy.

Potulice. W 1325 r. właścicielem zamku potulickiego był Mikołaj Grzymała, następnie Pietrasz - protoplasta rodziny Potulickich. Wieś istniała już w 1479 r. i wraz z całym kluczem złotowskim stanowiła własność Potulickich do 1619 r., kiedy to została sprzedana Zygmuntowi Grudzińskiemu. W 1788 r. nabył ją od Działyńskich Fryderyk Wilhelm von Mehling, pułkownik armii saskiej. W latach międzywojennych należała ona do państwa pruskiego. Układ przestrzenny Potulic tworzy wieś w typie zbliżonym do ulicówki oraz częściowo zachowany zespół parkowo – folwarczny.

Czyżkowo. Wieś wzmiankowana w XVI w. jako własność Piotra Potulickiego. Pierwotnie należała do klucza batorowskiego. W 1663 r. została zakupiona przez Raczyńskich i włączona do klucza buczkowskiego. W 1854 r. została sprzedana przez Fulgentego Goetzendorf – Grabowskiego przechodząc w ręce właścicieli niemieckich.

Łąkie. Dawna wieś szlachecka należąca do klucza złotowskiego, wzmiankowana w źródłach historycznych w 1413 r. W XVII – XVIII w. stanowiła własność Grudzińskich, Potulickich i Działyńskich. Ma układ owalnicowy. Na północ od wsi zlokalizowany jest folwark Łąkie - Huta, na wschód folwark Łąkie.

Batorowo. Zostało założone na krótko przed 1579 r. Od początku była to wieś protestancka. W końcu XVI w. należała do pomorskiej rodziny von Kleist. W 1669 r. przeszła na własność rodu von Goltz, w latach 80 - tych XVIII w. rodu von Osten Sacken. W 1813 r. przejął ją Józef Grabowski. W 1861 r. hrabina Leokadia Ponińska, ostatnia polska dziedziczka Batorowa, sprzedała zadłużony majątek niemieckiej firmie Berliner Holzkontor. Wówczas wydzielono z dóbr batorowskich Batorówko. Wieś posiada układ wielodrożnicowy. Znajduje się tu kościół, pierwotnie ewangelicki, zbudowany w latach 1783 – 1786 na miejscu starszego zboru.

Debrzno Wieś. Miejscowość istniała już w 1 połowie XV w. Od 1540 r. należała do braci Bługowskich. Lokacja wsi nastąpiła w 1618 r. Wówczas jej właścicielami byli Dobrzyńscy, a od 1700 r. Goetzendorf – Grabowscy. W 1863 r. majątek został zakupiony przez Wilckensów i w rękach tej rodziny pozostawał do 1945 r. będąc ich rodową siedzibą. Wieś ma układ ulicowy. W jej północno – wschodniej części zlokalizowany jest zespół pałacowo – parkowo – folwarczny. Znajduje się tu również kamienna kaplica z początku XX w.

Osowo. Wieś szlachecka należąca do klucza złotowskiego, wzmiankowana w źródłach historycznych w 1653 r. Sołectwo otrzymało przywilej od Augusta Działyńskiego w 1754 r. Ma układ ulicówki.

Trudna. Lokowana w 1702 r. przywilejem nadanym przez Andrzeja Teodora Grabowskiego. Ma układ okolicy w formie zbliżonej do kwadratu. Na północ od wsi nad rzeką Debrzynką znajduje się młyn wybudowany w latach 1910 – 1920.

4.2.3. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków – wykaz

lp.	miejsowość	obiekt	datowanie	nr rejestru zabytków i data wpisu
1	Batorowo	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. Dobrego Pasterza	I. 1783 - 1786	178 decyzja z dnia 02.04.1959 r.
2	Debrzno Wieś	kaplica, ob. kościół rzymskokatolicki filialny p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP	1901 – 1903 r.	A-384 decyzja z dnia 13.01.1981 r.
3	Debrzno Wieś	– pałac – park w zespole pałacowo – parkowym	2 poł. XIX w.	A-383 decyzja z dnia 13.01.1981 r.
4	Debrzno Wieś	cmentarz żydowski	pocz. XVIII w.	A-496 decyzja z dnia 16.12.1983 r.
5	Kiełpin	dom podcieniowy nr 32 (ob. nr 35)	k. XVIII w. / 1 poł. XIX w.	181 decyzja z dnia 02.04.1959 r.
6	Lipka	park dworski	2 poł. XIX w.	A-466 decyzja z dnia 14.10.1983 r.
7	Mały Buczek	park dworski	1 poł. XVIII w.	A-465 decyzja z dnia 12.10.1983 r.
8	Potulice	park pałacowy	1 poł. XIX w.	A-421 decyzja z dnia 12.03.1982 r.
9	Scholastykowo	park pałacowy	2 poł. XIX w.	A-464 decyzja z dnia 12.10.1983 r.
10	Wielki Buczek	kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. Świętej Trójcy dzwonnica	I. 1729 - 1734 1739 r.	A-179 decyzja z dnia 02.04.1959 r.

Prace prowadzone przy zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków – budynkach, cmentarzach, założeniach parkowych - wymagają uzyskania pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4.2.4. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840) gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami.

Ujęcie obiektu w gminnej ewidencji zabytków nie jest formą prawnej ochrony zabytków. Jednakże cytowana wyżej ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 19) nakłada obowiązek uwzględnienia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy czy decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, ochrony zabytków nieruchomych, m. in. znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

Ponadto dla obiektu znajdującego się w gminnej ewidencji zabytków istnieje obowiązek uzgodnienia przez właściwy organ architektoniczno - budowlany z organem ochrony zabytków decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzji o warunkach zabudowy - zgodnie art. 53 i 60 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 503) oraz uzgodnienia pozwolenia na budowę i rozbiórkę - zgodnie z art. 39 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 ze zm.).

Gminna ewidencja zabytków nieruchomych gminy Lipka została wykonana w 2011 r.

Ogólne wytyczne konserwatorskie, które powinny być uwzględniane przy remontach ww. budynków to:

- zachowanie ich bryły, gabarytów i proporcji,
- zachowanie historycznego wyglądu elewacji, w tym rozmieszczenia i kształtu otworów okiennych i drzwiowych oraz dekoracji architektonicznej,
- zachowanie w możliwie największym zakresie historycznych elementów zarówno konstrukcyjnych, jak i wykończeniowych, w tym oryginalnych elementów wystroju wnętrza (klatki schodowe, posadzki, polichromie, sztukaterie),
- stosowanie tradycyjnych materiałów budowlanych.

Roboty budowlane, prace remontowe, konserwatorskie, restauratorskie przy zabytkach nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków wymagają uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

WYKAZ OBIEKTÓW UJĘTYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW GMINY LIPKA

* obiekty wpisane do rejestru zabytków zostały podkreślone

BATOROWO

1. ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO, OB. RZYMSKOKATOLICKIEGO FILIALNEGO P.W. DOBREGO PASTERZA:
 - kościół, rygl., 1783 – 1786 r.
 - dzwonnica, drew., XVIII w.
2. CMENTARZ EWANGELICKI , pocz. XX w., nieczynny
3. CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w., nieczynny
4. DOM nr 16, mur., 1 ćw. XX w.
5. DOM nr 21, mur., pocz. XX w..
6. DOM nr 24, mur., 4 ćw. XIX w.

BATORÓWKO

7. CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w., nieczynny
8. SZKOŁA, ob. dom nr 16, mur., 1 ćw. XX w.
9. DOM nr 1, mur., 1927 r.
10. DOM nr 2, mur., 1 ćw. XX w.
11. DOM nr 5, mur., k. XIX w.
12. DOM nr 10, mur., XIX/XX w.
13. DOM nr 14, mur., k. XIX w.
14. DOM nr 19, mur., 1 ćw. XX w.
15. DOM nr 23, mur., l. 20-te XX w.

BIAŁOBŁOCIE

16. CMENTARZ KATOLICKI, poł. XIX w., czynny
17. CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w., nieczynny
18. ZESPÓŁ SZKOŁY, ob. zespół domu nr 28:
 - szkoła, ob. dom nr 28, mur., pocz. XX w.
 - budynek gospodarczy, mur./drew., pocz. XX w.
19. DOM nr 5, mur., 1 ćw. XX w.
20. DOM nr 6, mur., 1 ćw. XX w.
21. DOM nr 34, mur., 1 ćw. XX w.
22. DOM NR 35, mur., 1 poł. XX w.

BŁUGOWO

23. ZESPÓŁ FOLWARCZNY:
 - budynek inwentarsko - magazynowy, mur., 4 ćw. XIX w.
 - stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.
 - dom robotników folwarcznych, ob. dom nr 2, mur., pocz. XX w.
 - dom robotników folwarcznych, ob. dom nr 3, mur., pocz. XX w.
 - dom robotników folwarcznych, ob. dom nr 5, mur., 4 ćw. XIX w.
 - park XVIII/XIX w., przekształcony 2 poł. XIX w.

CZYŻKOWO

24. CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w., nieczynny
25. DOM nr 4, mur., XIX/XX w.
26. DOM nr 5, mur., XIX/XX w.
27. DOM nr 6, mur., l. 20-te XX w.
28. DOM nr 7, mur., l. 20-te XX w.
29. DOM nr 8, mur., pocz. XX w.
30. DOM nr 15, mur., 1933 r.
31. DOM nr 29, drew., l. 20-te XX w.

DEBRZNO WIEŚ

32. KAPLICA, OB. KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI FILIALNY P.W. NIEPOKALANEGO POCZECIA NMP, mur., ok. 1901 r.
33. CMENTARZ ŻYDOWSKI, pocz. XVIII w., nieczynny
34. CMENTARZ KATOLICKI, poł. XIX w., nieczynny
35. CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w., nieczynny
36. ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

- pałac, mur., 3 ćw. XIX w.
 - rządówka, nr 41, mur., 1 ćw. XX w.
 - stajnia wyjazdowa, mur., 2 poł. XIX w.
 - spichlerz, mur., 3 ćw. XIX w.
 - kuźnia - stelmacharnia, mur., k. XIX w.
 - stodoła, mur., k. XIX w.
 - stajnia, mur., k. XIX w.
 - dom pracowników folwarcznych nr 24, mur., k. XIX w.
 - dom pracowników folwarcznych nr 30, mur., k. XIX w.
 - park, 2 poł. XVIII w., przekształcony 2 poł. XIX w.
37. DOM nr 9, mur., 4 ćw. XIX w.
38. DOM nr 17, mur., l. 20-te XX w.
39. DOM nr 19, mur., k. XIX w.
40. DOM nr 25, mur., 1 ćw. XX w.
41. DOM nr 26, mur., l. 20-te XX w.

HUTA

42. ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- spichlerz, mur., pocz. XX w.
- budynek mieszkalno- inwentarski nr 5, mur., pocz. XX w.

KIEŁPIN

43. CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w., nieczynny
44. CMENTARZ EWANGELICKI, l. 1914 - 1917, nieczynny
45. SZKOŁA, ob. dom nr 52, l. 20-te XX w.
46. ZESPÓŁ LEŚNICZÓWKI:
- leśniczówka, nr 20, mur., 1 ćw. XX w.
 - budynek gospodarczy, mur./drew., 1 ćw. XX w.
 - budynek gospodarczy, drew., 1 ćw. XX w.
47. DOM nr 34, mur., 4 ćw. XIX w.
48. DOM nr 35, rygl./mur., k. XVIII w./1 poł. XIX w.
49. DOM nr 36, mur., 4 ćw. XIX w.
50. DOM nr 37, mur., 4 ćw. XIX w.
51. DOM nr 38, mur., l. 20-te XX w.
52. DOM nr 39, mur., pocz. XX w.
53. DOM nr 39a, mur., 1923 r.
54. DOM nr 42, mur., 4 ćw. XIX w.
55. DOM nr 43, mur., 4 ćw. XIX w.
56. DOM nr 47, mur., 4 ćw. XIX w.
57. DOM nr 53, mur., XIX / XX w.
58. DOM nr 58, mur., 4 ćw. XIX w.
59. DOM nr 64, mur., k. XIX w.

KIEŁPINEK

60. CMENTARZ EWANGELICKI, 1 poł. XIX w., nieczynny

LASKOWO

61. RZĄDCÓWKA, ob. dom nr 3, mur., poł. XIX w.
62. BUDYNEK MIESZKALNO - GOSPODARCZY nr 4, mur./rygl., 2 poł. XIX w.

63. BUDYNEK MIESZKALNO- GOSPODARCZY nr 5, mur., 2 poł. XIX w.
64. BUDYNEK MIESZKALNO- GOSPODARCZY nr 6, mur., 2 poł. XIX w.
65. BUDYNEK MIESZKALNO- GOSPODARCZY nr 7, mur./rygl., 2 poł. XIX w.
66. BUDYNEK MIESZKALNO- GOSPODARCZY nr 8, mur./rygl., 2 poł. XIX w.
67. DOM nr 9, mur./rygl., 2 poł. XIX w. (budynek gospodarczy rozebrany)
68. BUDYNEK MIESZKALNO- GOSPODARCZY nr 13, mur./mur., 2 poł. XIX w.
69. BUDYNEK MIESZKALNO- GOSPODARCZY nr 14, mur., 2 poł. XIX w.
70. BUDYNEK MIESZKALNO- GOSPODARCZY nr 16, mur./drewn., 2 poł. XIX w.

LIPKA

71. CMENTARZ KOMUNALNY, poł. XIX w., czynny
72. CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w., nieczynny
73. KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, OB. RZYMSKOKATOLICKI PARAFIALNY P.W. ŚW. KATARZYNY, mur., l. 30-te XX w.
74. KAPLICA, ul. Kościuszki 23, mur., l. 1864 - 1867
75. ZESPÓŁ DWORSKO - FOLWARCZNY:
 - oficyna, tzw. „drugi dwór”, mur., XIX/XX w.
 - kotłownia, mur., 1890 r.
 - park, 2 poł. XIX w.
76. POCZTA, ob. dom, ul. Kolejowa 4, mur., 4 ćw. XIX w.
77. ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO:
 - dworzec, mur., 4 ćw. XIX w.
 - magazyn towarowy, mur., 4 ćw. XIX w.
 - budynek gospodarczy, mur., 4 ćw. XIX w.
 - wieża ciśnień, mur., ok. 1910 r.
78. SZKOŁA, ul. Szkolna 4, mur., l. 20-30 XX w.
79. URZĄD GMINY, ul. Kościuszki 28, mur., pocz. XX w.
80. MŁYN, ob. budynek handlowy, ul. Kościuszki 34, mur., pocz. XX w.

ul. IV Dywizji Piechoty

81. DOM nr 1, mur., 4 ćw. XIX w.
82. DOM nr 6, drewn., 1 ćw. XX w.
83. DOM nr 8, drewn., l. 20-te XX w.
84. DOM nr 10, mur., l. 20-30 XX w.
85. DOM nr 21, mur., l. 30-te XX w.
86. DOM nr 23, mur., l. 20-te XX w.

ul. Harcerska

87. DOM nr 4, mur., pocz. XX w.
88. DOM nr 6, mur., 4 ćw. XIX w.
89. DOM nr 12, mur., pocz. XX w.
90. DOM nr 16, mur., k. XIX w.

ul. Kolejowa

91. DOM nr 1, mur., 4 ćw. XIX w.
92. DOM nr 3, mur., 4 ćw. XIX w.
93. DOM nr 5, mur., 4 ćw. XIX w.
94. DOM nr 21, mur., pocz. XX w.

ul. Kościuszki

- 95. DOM nr 3, mur., 1 ćw. XX w.
- 96. DOM nr 7, mur., 1908 r.
- 97. DOM nr 14, mur., l. 20-te XX w.
- 98. DOM nr 19, mur., l. 20-te XX w.
- 99. DOM nr 24, mur., 4 ćw. XIX w.
- 100. DOM nr 29, mur., 1 ćw. XX w.
- 101. DOM nr 30, mur., pocz. XX w.
- 102. DOM nr 36, mur., k. XIX w.

ul. Sępoleńska

- 103. DOM nr 7, mur., l. 20-te XX w.
- 104. DOM nr 9, mur., l. 20-te XX w.,
- 105. DOM nr 24, mur., 1 ćw. XX w.

ul. Strażacka

- 106. DOM nr 6 mur., 1 ćw. XX w.

ul. Szkolna

- 107. DOM nr 5, mur., 1907 r.
- 108. DOM nr 7, drew., poł. XIX w.

ul. Ogrodowa

- 109. DOM nr 1, rygl., 1864 r.
- 110. DOM nr 2, mur., pocz. XX w.

ŁĄKIE

- 111. CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w., nieczynny
- 112. CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w., nieczynny
- 113. ZESPÓŁ FOLWARCZNY:
 - rządcówka, mur., pocz. XX w.
 - czworak - dom nr 106, mur., 4 ćw. XIX w.
 - dom nr 107, mur., k. XIX w.
 - spichlerz, mur., ok. poł. XIX w.
 - obora, mur., 4 ćw. XIX w.
 - gorzelnia, mur., k. XIX w.
 - kuźnia, mur., k. XIX w.
 - stelmacharnia, mur., k. XIX w.
 - chlewnia, mur., k. XIX w.
 - chlewnia, mur., k. XIX w.
 - park krajobrazowy, poł. XIX w.
- 114. DOM nr 43, mur., 1914 r.
- 115. DOM nr 45, mur., 4 ćw. XIX w.
- 116. DOM nr 56, mur., 1919 r.
- 117. DOM nr 61, mur., 4 ćw. XIX w.
- 118. DOM nr 64, mur., 4 ćw. XIX w.
- 119. DOM nr 67, mur., ok. 1920 r.
- 120. DOM nr 72, mur., pocz. XX w.

- 121. DOM nr 75, mur., pocz. XX w.
- 122. DOM nr 76, rygl./drew., k. XIX w.
- 123. DOM nr 78, mur., 4 ćw. XIX w.
- 124. DOM nr 79, mur., k. XIX w.
- 125. DOM nr 87, drew., k. XIX w.
- 126. DOM nr 90, mur., 1913 r.
- 127. DOM nr 94, mur., 1 ćw. XX w.

MAŁY BUCZEK

- 128. CMENTARZ EWANGELICKI poł. XIX w., nieczynny
- 129. PARK DWORSKI, 1 poł. XVIII w.
- 130. DOM nr 16, mur., 4 ćw. XIX w.
- 131. DOM nr 27, mur., 1931 r.
- 132. DOM nr 37, mur., 1 ćw. XX w.
- 133. BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 14, mur., 1926 r.

NOWY BUCZEK

- 134. CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w., nieczynny
- 135. DOM nr 25, mur., 1 ćw. XX w.

OSOWO

- 136. KAPLICZKA, mur., 1948 r.
- 137. CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w., nieczynny
- 138. ZESPÓŁ SZKOŁY, ob. zagroda nr 6:
 - szkoła, ob. dom, mur., k. XIX w.
 - budynek gospodarczy, mur., k. XIX w.
- 139. DOM nr 2, mur., 1 ćw. XX w.
- 140. DOM nr 10, mur., 1 ćw. XX w.
- 141. DOM nr 12, mur., 2 poł. XIX w.
- 142. DOM nr 14, mur., 4 ćw. XIX w.
- 143. DOM nr 16, mur., ok. 1880 r.
- 144. DOM nr 17, mur., pocz. XX w.
- 145. DOM nr 24, mur., 4 ćw. XIX w.
- 146. DOM nr 26, mur., 4 ćw. XIX w.
- 147. DOM nr 27, mur./drew., 4 ćw. XIX w.
- 148. DOM nr 32, mur., l. 20-te XX w.

POTULICE

- 149. CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w., nieczynny
- 150. CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w., nieczynny
- 151. ZESPÓŁ FOLWARCZNY:
 - spichlerz, mur./rygl., poł. XIX w.
 - gorzelnia, mur., poł. XIX w.
 - obora, mur./drew., 3 ćw. XIX w.
 - park, 1 poł. XIX w.
- 152. DOM nr 3, mur., 1 ćw. XX w.
- 153. DOM nr 5, mur., l. 20-30 XX w.
- 154. DOM nr 18, drew./rygl., ok. poł. XIX w.

SCHOLASTYKOWO

155. ZESPÓŁ PAŁACOWO - FOLWARCZNY:

- pałac, mur., 1914 r.
- spichlerz, mur., 4 ćw. XIX w.
- magazyn, mur., pocz. XX w.
- park, 2 poł. XIX w.
- dom pracowników folwarcznych, ob. dom nr 29, mur., pocz. XX w.
- budynek gospodarczy przy domu nr 27, mur./drew., pocz. XX w.

SMOLNICA

- 156. DOM nr 7, mur., 1935 r.
- 157. DOM nr 24, mur., 4 ćw. XIX w.

STOŁUŃSKO

158. ZESPÓŁ FOLWARCZNY Z MŁYNEM I TARTAKIEM:

- dom młynarza, mur./drew., pocz. XX w.
- tartak, mur., pocz. XX w.
- chlewnia, mur., pocz. XX w.
- czworak – dom nr 6, mur., pocz. XX w.

TRUDNA

- 159. CMENTARZ EWANGELICKI, pocz. XX w., nieczynny
- 160. CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w., nieczynny
- 161. SZKOŁA, ob. dom nr 41, mur., l. 20 XX w.
- 162. DOM nr 13, mur., 4 ćw. XIX w.
- 163. DOM nr 15, mur, 4 ćw. XIX w.
- 164. DOM nr 18, mur., 4 ćw. XIX w.
- 165. DOM nr 19, mur., 1910 r.
- 166. DOM nr 25, mur., poł. XIX w.
- 167. DOM nr 31, mur, 1928 r.
- 168. DOM nr 32, mur., pocz. XX w.
- 169. DOM nr 33, mur., k. XIX w.
- 170. DOM nr 34, mur., 4 ćw. XIX w.
- 171. DOM nr 35, mur, k. XIX w.
- 172. DOM nr 36, mur., 1910 r.
- 173. DOM nr 40, mur., 1931 r.
- 174. DOM nr 42, mur., 1927 r.
- 175. DOM nr 44, mur., k. XIX w.
- 176. MŁYN, ob. dom nr 31A, mur., l. 1910-1920

WIELKI BUCZEK

177. ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO P.W. ŚWIĘTEJ TRÓJCY:

- kościół, rygl., l. 1729-1734
 - dzwonnica, drew., 1739 r.
 - cmentarz przykościelny, XVIII w.
 - plebania, mur., 1 ćw. XX w.
- 178. KAPLICZKA, mur., k. XIX w.
 - 179. KAPLICZKA, mur., k. XIX w.

180. CMENTARZ KATOLICKI, poł. XIX w., czynny
181. CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w., nieczynny
182. SZKOŁA, nr 35, mur., l. 20-te XX w.
183. SZKOŁA POLSKA, ob. dom nr 7, mur., 1929 r.
184. OCHRONKA, ob. dom nr 20, mur., 1929 r.
185. ZAGRODA NR 13:
 - dom, drewn., l. 20-te XX w.
 - budynek gospodarczy, drewn., l. 20-te XX w.
186. DOM nr 2, mur., pocz. XX w.
187. DOM nr 3, mur., l ćw. XX w.
188. DOM nr 4, mur., 1 ćw. XX w.
189. DOM nr 9, mur./rygl., 4 ćw. XIX w.
190. DOM nr 15, mur., 1 ćw. XX w.
191. DOM nr 18, mur., pocz. XX w.
192. DOM nr 30, mur., 4 ćw. XIX w.
193. DOM nr 34, mur., l. 20 XX w.
194. DOM nr 36, mur., 4 ćw. XIX w.
195. DOM nr 37, mur., pocz. XX w.
196. DOM nr 38, mur., pocz. XX w.
197. DOM nr 40, mur., pocz. XX w.
198. DOM nr 41, mur., 1908 r.

4.3. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome znajdujące się na terenie gminy Lipka stanowią w większości wyposażenie kościołów. Są to obiekty sztuki sakralnej reprezentujące malarstwo, rzeźbę, snycerstwo, rzemiosło artystyczne i ludwisarstwo, powstałe na przestrzeni XVII – XX w. Największą grupę tworzą zabytki XVIII – wieczne, wykonane w stylistyce baroku i rokoko. Najcenniejsze wyposażenie posiada kościół parafialny p.w. Świętej Trójcy w Wielkim Buczku, w którym znajdują się obiekty XVII – wieczne, wczesnobarokowe, w tym ołtarz boczny z obrazami „Koronacja NMP” i „Zwiastowanie”, autorstwa gdańskiego malarza Hermana Hana, datowane na początek lat 20-tych XVII w. Na szczególną uwagę zasługuje również rokokowe wyposażenie kościoła w Batorowie, do którego należy ołtarz i ambona, tworzące pierwotnie ołtarz ambonowy – charakterystyczny dla wnętrza świątyni protestanckich. Zabytkowe elementy wystroju i wyposażenia zdobią również pałac w Scholastykowie.

Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków:

- **Batorowo**, wyposażenie kościoła filialnego p.w. Dobrego Pasterza wpisane do rejestru zabytków pod numerem 193/Wlkp/B decyzją z dnia 18.02.2011 r. - ołtarz, ambona i krucyfiks, wykonane ok. 1786 r. w stylistyce rokokowej.
- **Wielki Buczek**, wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Świętej Trójcy wpisane do rejestru zabytków pod numerem 331/Wlkp/B decyzjami z dnia 09.07.1965 r. i 5.04.1973 r.

Zespół obejmuje zabytki powstałe na przestrzeni XVII – XX w., wśród których wyróżnia się wczesnobarokowy ołtarz boczny z obrazami „Koronacja NMP” i „Zwiastowanie” autorstwa Hermana Hana, XVIII – wieczny ołtarz główny i ołtarz boczny p.w. św. Jana Nepomucena, ponadto chrzcielnica, krucyfiksy oraz zespół XVIII – wiecznych malowideł na deskach, pierwotnie znajdujących się na stropie i fasetach kościoła.

- **Debrzno Wieś**, wyposażenie kościoła filialnego p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP wpisane do rejestru zabytków pod numerem 577/Wlkp/B decyzjami z dnia 05.05.2021 r. – barokowa, datowana na 1 połowę XVIII w. nastawa ołtarza głównego z obrazami i rzeźbami.

Wykaz zabytków ruchomych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków:

- Lipka, wyposażenie kościoła parafialnego p.w. św. Katarzyny – modernistyczny witraż z przedstawieniem Ostatniej Wieczerzy oraz Droga Krzyżowa i rzeźby aniołów.
- Scholastykowo, wyposażenie pałacu – obiekty wykonane ok. 1914 r.: kominki, sztukaterie zdobiące hol i salon, witraże ornamentalne, okładzina ścian z płytek ceramicznych w oranżerii oraz kredensy w jadalni.

4.4. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są bardzo ważnym elementem krajobrazu kulturowego gminy Lipka.

Zgodnie z art. 3 ust 1 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek to *nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową*. Zabytek archeologiczny w oparciu o art. 3 ust. 4 wyżej cytowanej ustawy został zdefiniowany jako *zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem*.

Zabytkiem archeologicznym będzie każdy ślad działalności człowieka znajdujący się na ziemi, w ziemi lub pod ziemią oraz przedmiot, którego zachowanie leżeć będzie w interesie społecznym, ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Rozwinięciem definicji zabytku z art. 3 wyżej cytowanej ustawy jest art. 6, w którym nastąpił dodatkowy podział na zabytki archeologiczne, podlegające „w szczególności” ochronie prawnej. Są to *pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej*. Zastosowane sformułowanie „w szczególności” oznacza, że ochronie prawnej podlegają nie tylko zabytki archeologiczne wskazane w przepisach. Wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania podlegają ochronie, a właściwe zarządzanie dziedzictwem archeologicznym sprzyja utrzymaniu jego we właściwym stanie.

Przedmiotem ochrony są nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich *kontekst kulturowy* - wspólnie tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem

archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony zabytek ruchomy pozyskiwany podczas badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Na zasób zabytków archeologicznych składają się zarówno tzw. stanowiska archeologiczne – warstwy kulturowe i obiekty archeologiczne, jak i ruchome zabytki z nich pochodzące oraz skarby. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. z 1996 r. nr 120, poz. 564 ze zmianami) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”.

4.4.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

Na terenie gminy Lipka znajduje się 5 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

STANOWISKO	OBIEKT	OBSZAR AZP	NR REJESTRU
Debrzno Wieś	grodzisko	stan. 1, ob. AZP 29-31/53	nr rejestru A-766 z dnia 11.10.1995 r. nr rejestru woj. wielkopolskiego 216/Wlkp/C z dnia 12.03.2008 r.
Trudna	grodzisko	stan. 1, ob. AZP 28-29/62	nr rejestru 654 z dnia 20.12.1967 r. nr rejestru woj. wielkopolskiego: 219/Wlkp/C z dnia 12.03.2008 r.
Kiełpin	grodzisko	stan. 1, ob. AZP 29-29/62	nr rejestru 643 z dnia 20.12.1967 r. nr rejestru woj. wielkopolskiego: 217/Wlkp/C z dnia 12.03.2008 r.
Kiełpin	grodzisko	stan. 2, ob. AZP 29-29/63	nr rejestru 644 z dnia 20.12.1967 r. nr rejestru woj. wielkopolskiego: 218/Wlkp/C z dnia 12.03.2008 r.

Mały Buczek	grodzisko	stan. 1, ob. AZP 30-31/3	nr rejestru 639 z dnia 20.12.1967 r. nr rejestru woj. wielkopolskiego: 215/Wlkp/C z dnia 12.03.2008 r.
--------------------	-----------	-----------------------------	---

* wykaz ujęty w zestawieniu tabelarycznym na podstawie danych dostępnych w archiwum WUOZ w Poznaniu, Delegatura w Pile.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na ich terenie, a prace porządkowe prowadzone w ich obrębie wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

4.4.2. Wykaz stanowisk o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Lipka znajdują się stanowiska archeologiczne posiadające własną formę terenową, są to w szczególności:

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	OBSZAR AZP
Debrzno Wieś	grodzisko	stan. 1, ob. AZP 29-31/53
Trudna	grodzisko	stan. 1, ob. AZP 28-29/62
Kiełpin	grodzisko	stan. 1, ob. AZP 29-29/62
Kiełpin	grodzisko	stan. 2, ob. AZP 29-29/63
Mały Buczek	grodzisko	stan. 1, ob. AZP 30-31/3

4.4.3. Zestawienie liczbowe zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych z krótką analizą chronologiczną

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Program ten systematyzuje dotychczasowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu poprzez penetrację archeologiczną oraz uwzględnianie informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Jest to ogromny zasób informacji, na podstawie których zbudowano wiedzę o pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych procesach osadniczych na terenie ziem polskich. Tworzony od lat zbiór ewidencyjny stanowisk archeologicznych ma charakter zbioru otwartego i jest aktualizowany na bieżąco w oparciu o nowe badania archeologiczne, przypadkowe odkrycia, weryfikacje wcześniejszych stanowisk oraz o dane z badań nieinwazyjnych. Ponadto uzupełniającą metodą rejestrowania i dokumentowania stanowisk archeologicznych są zdjęcia lotnicze. W ostatnim czasie metodą

wiodącą w poszukiwaniu nowych stanowisk archeologicznych jest zastosowanie lotniczego skanowania laserowego wykorzystującego urządzenia LiDAR (*Light Detection and Ranging*), dzięki któremu na terenie gminy Lipka odkryto stanowiska archeologiczne o własnej formie terenowej.

Gmina Lipka według podziału fizyczno - geograficznego J. Kondrackiego położona jest na Pojezierzu Krajeńskim, w północno - wschodniej części województwa wielkopolskiego, w północnej części powiatu złotowskiego. Północna granica gminy, będąca jednocześnie granicą województwa, biegnie wzdłuż rzeki Dobrzyńki, a fragment wschodniej – wzdłuż rzeki Łobzonki. Północny fragment Pojezierza Krajeńskiego charakteryzuje się bardzo nasyconą siecią bezimiennych cieków wodnych i rozrzuconych lasków łęgowych. W oparciu o wyniki badań powierzchniowych AZP, ale również nowe odkrycia archeologiczne możemy zauważyć, że osadnictwo koncentruje się na krawędzi niewielkiej rzeki Stołuni oraz na krawędziach luźnych cieków wodnych, m. in. w okolicach Batorowa Starego i Batorówka, gdzie w enklawach piasków wydmyowych i gleb torfowo – bagiennych znajduje się większość stanowisk archeologicznych. Stanowiska archeologiczne zlokalizowane są również na terasach nadzalewowych i wyższych od miejscowości Ługi do Nowych Potulic, wzdłuż cieku w pobliżu Lipki oraz w obrębie miejscowości - Debrzno Wieś i Łąkie. Znaczne nasilenie skupisk osadniczych występuje wzdłuż starej drogi z Głomska do Potulic, na terenach na północ od wsi Czernice i na południe od wsi Ługi, a także w Debrznie Wsi, Kiełpinie, Trudnej i Małym Buczku.

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie gminy można wiązać z mezolitem oraz neolitem. Liczne materiały krzemienne z tych okresów zarejestrowano w okolicach Trudnej, Batorówka oraz Czyżkowa. Intensywne osadnictwo na tych terenach związane jest przede wszystkim z ludnością kultury łużyckiej, której rozwój przypada na okres 1200-500 p.n.e. Wielkopolskę pokrywała w tym czasie gęsta sieć osadnicza tej kultury. Odzwierciedla to szereg stanowisk zlokalizowanych w okolicach Kiełpina, stan. 3, 25, 26, ob. AZP 29-29/71, 72, 75. Na przełomie epoki brązu i żelaza (650-500 p.n.e.) pojawiła się tutaj ludność kultury pomorskiej przemieszczająca się z Pomorza do Wielkopolski. Ślady bytowania tej ludności można zarejestrować w Batorowie, stan. 8, ob. AZP 23-31/36, w Lipce, stan. 38, ob. AZP 29-31/26 oraz w Nowych Potulicach, stan. 48, ob. AZP 30-30/80. Wyraźny wzrost osadnictwa na terenie gminy notuje się na początku wczesnego okresu rzymskiego. Związane jest to z pojawieniem się osadnictwa ludności kultury wielbarskiej napływającej z Pomorza Wschodniego do Wielkopolski Północnej. Schyłek osadnictwa kultury wielbarskiej przypada na przełom II i III w. n.e., co wiąże się z odpływem ludności tej kultury w stronę Morza Czarnego. Na szczególną uwagę zasługują stanowiska archeologiczne w Lipce, stan. nr 3, 42, ob. AZP 29-31/20, 54, w okolicy Debrzna Wsi oraz Buczka Małego, stan. 12, ob. AZP 30-31/10. W okresie wpływów rzymskich i w okresie wędrówek ludów (III-VI w. n.e.) na omawianym terenie pojawia się ludność kultury przeworskiej. W VIII w. następuje rozwój osadnictwa wczesnośredniowiecznego, z którego pochodzą rozległe osady oraz cmentarzyska w okolicach Buczka Małego, Kiełpina i Debrzna, związane z niewątpliwie istniejącymi tam we wczesnym średniowieczu grodami obronnymi.

Zestawienie liczbowe zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych z terenu gminy Lipka

grodziska	5
osady	396
cmentarzyska	40
inne	9
ogółem	450

*dane z archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu, Delegatura w Pile.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Stan zachowania i obszary największego zagrożenia zabytków

5.1.1. Stan zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

ADRES	OBIEKT	STAN ZACHOWANIA
Batorowo	kościół filialny p.w. Dobrego Pasterza	dobry
Debrzno Wieś	kościół filialny p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP	dobry
Debrzno Wieś	pałac	zły
	park	dostateczny
Debrzno Wieś	cmentarz żydowski	dostateczny
Kiełpin	dom podcieniowy	dostateczny
Lipka	park dworski	zły
Mały Buczek	park dworski	dobry
Potulice	park pałacowy	dostateczny
Scholastykowo	park pałacowy	dobry
Wielki Buczek	kościół parafialny p.w. Świętej Trójcy	dostateczny
	dzwonnica	dobry

- Kościół filialny p.w. Dobrego Pasterza w Batorowie.** Obiekt znajduje się w dobrym stanie technicznym. W 2011 r. położono nowe pokrycie dachowe z ceramicznej dachówki karpiołki oraz zamontowano instalację systemu sygnalizacji pożaru. Natomiast w 2014 r. wzmocniono ścianę północną z wymianą najbardziej zdegradowanych elementów konstrukcyjnych. W l. 2017 – 2019 wykonano konserwację i restaurację dekoracji malarskiej ścian i stropów, empory organowej oraz filarów i wsporników. Prace te współfinansowane

były ze środków Unii Europejskiej w ramach projektu „Ochrona oraz zwiększenie wartości dziedzictwa kulturowego obszaru Diecezji Bydgoskiej – renowacja i konserwacja drewnianych zabytków”. Wszystkie prace przy kościele prowadzone były na podstawie pozwoleń Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- **Kościół filialny p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP w Debrznie Wsi.** Znajduje się w dobrym stanie technicznym. W 2003 r. położono nowe pokrycie dachowe z ceramicznej dachówki karpiówki. W 2011 r. dokonano wymiany stolarki okiennej na nową drewnianą z zachowaniem pierwotnej formy i podziałów. Ww. prace prowadzone były na podstawie pozwoleń Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Obecnie kamienne elewacje obiektu wymagają remontu polegającego na uzupełnieniu ubytków spoinowania.
- **Zespół pałacowo – parkowy w Debrznie Wsi.**
Pałac jest obecnie nieużytkowany. Znajduje się w złym stanie technicznym. Ściany, więźba dachowa i tarasy są bardzo zawilgocone, stropy zniszczone i pozarywane, stolarka okienna zdegradowana i pozbawiona oszklenia. W pokryciu dachowym występują liczne nieszczelności, a na elewacjach rozległe ubytki tynku. Obiekt należy zagospodarować po uprzednim przeprowadzeniu generalnego remontu.
Park znajduje się w stanie dostatecznym. Zachowane są jego granice z początku XX w., a także starodrzew, fragmenty alei grabowych, polany oraz kopiec ziemny. Częściowemu zatarcu uległ układ przestrzenny i ciągi spacerowe. Dendroflora jest cenna i różnorodna pod względem gatunkowym, dominują drzewa rodzime, występują też gatunki obcego pochodzenia oraz odmiany barwne. Stan zdrowotny drzew jest w większości zadowalający.
- **Cmentarz żydowski w Debrznie Wsi.** Stanowi własność Nadleśnictwa Lipka, które sprawuje nad nim stałą opiekę. Czytelne są granice pierwotnego układu przestrzennego i charakter rozplanowania. Zachowało się kilkanaście macew, zarysy mogił oraz starodrzew. Teren jest ogrodzony i oznaczony tablicą informacyjną.
- **Dom podcieniowy w Kiełpinie.** W 1946 r. została założona nowa więźba dachowa oraz pokrycie z dachówki, które zastąpiło pierwotną strzechę. Obiekt znajduje się w stanie dostatecznym. Na bieżąco prowadzone są przy nim niezbędne prace remontowe. W 2010 r. dokonano wymiany stolarki okiennej i drzwiowej z zachowaniem oryginalnych wymiarów i podziałów. Wskazana jest wymiana pokrycia dachowego, które obecnie stanowią płyty eternitowe.
- **Park dworski w Lipce.** Jest własnością Skarbu Państwa. Prawdopodobnie istnieje w granicach z przełomu XIX/XX w., wyznaczonych od południa i zachodu pozostałością szpaleru grabowego. Został zdewastowany poprzez wprowadzenie na jego teren za czasów PGR m. in. szopek, śmietników, boiska i ogródków warzywnych. Zatarciu uległ pierwotny układ ciągów spacerowych oraz układ kompozycyjny. Wycięto również część starodrzewia. Znajduje się w złym stanie i jest bardzo zaniedbany.
- **Park dworski w Małym Buczku.** Znajduje się na terenie Nadleśnictwa Lipka. Zachowały się elementy kompozycyjne założenia – aleja grabowa i jej rozgałęzienia, stawy, polany, wodocięki, grobowiec, krąg kamienny oraz cenny i różnorodny starodrzew, w którym dominują olsze, klony, graby, czeremchy, jesiony i świerki. Układ kompozycyjny (osie i ciągi) oraz układ dróg jest częściowo zatarty. Obecnie dendroflorę tworzy ponad pięćdziesiąt gatunków drzew, krzewów i pnączy. Największy walor parku stanowi jedenaście pomników przyrody i liczna grupa okazałych drzew, z których część ma obwody pomnikowe. Obiekt pełni funkcję parku krajobrazowo - wypoczynkowego. Jego stan jest dobry. Nadleśnictwo na bieżąco prowadzi na jego terenie prace porządkowe i pielęgnacyjne.

- **Park pałacowy w Potulicach.** Stanowi mienie komunalne gminy. Istnieje w granicach ukształtowanych na przełomie XIX/XX w. Zachowane są główne elementy kompozycyjne założenia – polany widokowe, stawy, aleje grabowe oraz częściowo starodrzew, w którym obecnie dominują jesiony, kasztanowce, klony i graby, występują również modrzewie, lipy i dęby. Większość drzew znajduje się w dobrym stanie zdrowotnym. Częściowo zatarty jest układ kompozycyjny i komunikacyjny. Park wymaga rewaloryzacji po wcześniejszym przeprowadzeniu prac pielęgnacyjno – porządkowych.
- **Park pałacowy w Scholastykowie.** Wraz z pałacem stanowi własność prywatną. Jest poprawnie utrzymywany. Na bieżąco wykonywane są na jego terenie prace porządkowe i zabiegi pielęgnacyjne, wycinane obumarłe lub uszkodzone drzewa.
- **Kościół parafialny p.w. Świętej Trójcy wraz z dzwonnica w Wielkim Buczku.** Stan techniczny kościoła jest dostateczny. Od lat 60-tych do lat 90-tych XX w. przy budynku przeprowadzono następujące prace remontowo - budowlane: remont elementów konstrukcyjnych ściany wschodniej (wzmocnienie słupów i rygli, uzupełnienie ubytków cegieł i zaprawy), budowa zakrystii, wzmocnienie fundamentów i cokołu, pokrycie dachu blachą, wylicowanie deskami drewnianych elementów konstrukcji szkieletowej, zaimpregnowanie drewnianych elementów konstrukcji wieży, otynkowanie murowanego wypełnienia ścian wieży, wymiana instalacji elektrycznej, nałożenie desek imitujących konstrukcję ryglową na elewacji zakrystii, remont chóru muzycznego, wykonanie instalacji odprowadzających wodę deszczową, usunięcie szalunku ze ścian wewnętrznych i montaż boazerii. Na kompleksowy remont kościoła opracowana została dokumentacja techniczna. Dzwonnica znajduje się w dobrym stanie zachowania. Na początku lat 90-tych XX w. wymieniono uszkodzone deski szalunku, w 2011 r. dokonano remontu pokrycia dachowego, ścian i elementów konstrukcyjnych.

5.1.2. Stan zachowania zabytków ruchomych

- **Zespół wyposażenia kościoła filialnego p.w. Dobrego Pasterza w Batorowie.**
Zabytki wchodzące w skład ww. wyposażenia znajdują się w dobrym stanie. W latach 2015 – 2019 poddano konserwacji ambonę, krucyfiks, element snycerski przedstawiający Oko Opatrzności oraz ołtarz główny. Prace przy ołtarzu współfinansowane były ze środków Gminy Lipka oraz Unii Europejskiej w ramach projektu „Ochrona oraz zwiększenie wartości dziedzictwa kulturowego obszaru Diecezji Bydgoskiej – renowacja i konserwacja drewnianych zabytków”.
- **Zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. Świętej Trójcy w Wielkim Buczku.**
W latach 2018 – 2019 wykonano konserwację dwóch ołtarzy bocznych. Przedmiotowe prace współfinansowane były ze środków Unii Europejskiej w ramach projektu „Ochrona oraz zwiększenie wartości dziedzictwa kulturowego obszaru Diecezji Bydgoskiej – renowacja i konserwacja drewnianych zabytków”. W 2022 r. przeprowadzono prace konserwatorskie przy XVIII-wiecznym krucyfiksie procesyjnym. Pozostałe drewniane obiekty są przemalowane, posiadają również uszkodzenia mechaniczne, spękania i ubytki formy. Malowidła figuralne ze stropu podczas generalnego remontu kościoła i wymianie zniszczonego odeskowania w jego wnętrzu zostały wycięte po formie i poddane konserwacji w l. 1997 – 1999 i 2002 – 2003. Po konserwacji na swoje miejsce powrócił tylko jeden obraz przedstawiający Świętą Trójcę. Pozostałe przez kilka lat składowane były

w nieodpowiednich warunkach temperaturowo – wilgotnościowych, co przyczyniło się do ich degradacji. Obecnie poza obrazem Trójcy Świętej do stropu podwieszonych jest dziesięć tond. Na powierzchni ww. obrazów widoczne są uszkodzenia warstwy malarskiej w postaci ubytków, przetarć, złuszczeń, odspojień od podłoża oraz odklejeń i ubytków płóciennych pasków markujących łączenia desek podobrazia. Pozostałe dwa malowidła przechowywane są w częściach za ołtarzem głównym – stan ich zachowania jest zły: drewniane podłoże miejscami zniszczone przez korozję biologiczną, zawilgocone, spróchniałe, warstwa malarska zabrudzona, miejscami odspajająca się od podłoża, posiadająca liczne uszkodzenia i ubytki.

▪ **Nastawa ołtarza głównego w kościele filialnym p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP w Debrznie Wsi.**

Obiekt wymaga przeprowadzenia prac konserwatorskich – jest przemalowany w kolorach innych niż oryginalne oraz pokryty wtórnymi metalizacjami, posiada również uszkodzenia drewna, obrazy są zabrudzone, pociemniałe, z ubytkami i przetarciami warstwy malarskiej.

5.1.3. Stan zachowania dziedzictwa archeologicznego

Zabytki archeologiczne są szczególnie narażone na zagrożenia, czy to z powodu niewystarczającej wiedzy na temat zasad ochrony dziedzictwa archeologicznego, czy też samego rozumienia przedmiotu ochrony prawnej. Regulacje prawne i decyzje administracyjne często są niedoceniane i niechętnie odbierane przez dzisiejsze społeczeństwo, jednakże stanowią najczęściej jedyną drogę ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego.

Ochrona dziedzictwa archeologicznego opiera się na zasadzie zrównoważonego rozwoju, według którego obecny poziom cywilizacyjny umożliwia wykorzystanie potencjału kulturowego, ekonomicznego i społecznego dziedzictwa archeologicznego bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na jego poznanie i obcowanie z autentycznymi, nienaruszonymi zabytkami przeszłości. Jest to zasada, która zwraca uwagę na ochronę zabytków archeologicznych *in situ*, czyli w miejscu ich pierwotnego występowania, przez zachowanie ich dla przyszłych pokoleń w stanie możliwie nienaruszonym.

Stanowiska archeologiczne odkryte podczas badań powierzchniowych AZP, przypadkowo, czy też na podstawie danych z lotniczego skanowania laserowego przy pomocy urządzenia LiDAR, stanowią zasób informacji, na które składa się archeologiczne dziedzictwo kulturowe. Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na terenach leśnych, nieużytkach, łąkach czy też na obszarach niezabudowanych. Najbardziej zagrożone są te, które znajdują się na polach uprawnych bądź występują w bezpośredniej kolizji z inwestycjami budowlano – ziemnymi.

Wśród wszystkich zabytków kultury zabytki archeologiczne należą do kategorii zabytków najbardziej narażonych na bezpowrotne zniszczenie. Są to głównie zagrożenia związane z nieustanną eksploracją stanowisk archeologicznych, czyli takich miejsc, na obszarze których występują zabytki archeologiczne właściwe dla określonej formacji kulturowej oraz określonej chronologii. Dziedzictwo archeologiczne to bardzo obszerny i jednocześnie zróżnicowany zbiór materialnych śladów działalności człowieka, jednakże zabytki archeologiczne nie podlegają wartościowaniu, bowiem w myśl art. 6 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 poz. 840) *wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece.*

Aktualnie zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są inwestycje budowlane i przemysłowe, nielegalna eksploatacja piasnic oraz żwirowni oraz głęboka orka na polach uprawnych. Do szczególnych zagrożeń możemy również dopisać działalność tzw. „poszukiwaczy skarbów”, którzy przy użyciu detektora metalu niszczą bezpowrotnie stanowiska archeologiczne i ich kontekst. Dochodzi często do rabowania cmentarzysk kurhanowych w celu pozyskania zabytków traktowanych jako źródło dochodu. Wiele zagrożeń wynika z przyspieszonego rozwoju gospodarczego - użycie ciężkiego sprzętu w rolnictwie, rozwój budownictwa na obrzeżach miejscowości, budowa dróg i nowych ulic, rozwój infrastruktury, itp.

Podstawowym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych są inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno – budowlanych. Wszelkie roboty ziemne w strefach ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych oraz na obszarze historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych wymagają prowadzenia badań archeologicznych, na które właściwy miejscowo konserwator zabytków wydaje pozwolenie w myśl art. 36 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest to szczególnie ważne podczas takich inwestycji jak budowa budynków mieszkalnych i usługowych oraz inwestycji liniowych: przyłączy kanalizacji deszczowych, sanitarnych, gazowych, telekomunikacyjnych. Natomiast realizacja inwestycji takich jak budowa obwodnic, dróg, zbiorników retencyjnych, eksploatacja piasnic i żwirowni, bezwzględnie wymaga prawidłowego rozpoznania terenu pod względem faktycznej ilości stanowisk archeologicznych oraz przeprowadzenia ratowniczych badań wykopaliskowych na wytypowanych stanowiskach. Z uwagi na szeroko-płaszczyznowy zakres prac ziemnych charakteryzujący tego typu przedsięwzięcia budowlane w bezpowrotny sposób niszczy się substancję zabytkową i obiekty archeologiczne.

Historyczne układy ruralistyczne wsi w gminie Lipka nakazują szczególną ochronę pradziejowych, wczesnośredniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych w ich obrębie. Aby zapobiec zniszczeniom tych nawarstwień, które zostaną naruszone inwestycjami, należy mieć na uwadze fakt, iż wykonywane roboty ziemne powinny być prowadzone pod kontrolą archeologa, czy to w formie nadzoru czy też w postaci wyprzedzających badań archeologicznych, na które Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków wydaje stosowne pozwolenie. Również przebudowa urządzeń pałacowo - parkowych prowadzi także do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych, dlatego wszelkie roboty ziemne powinny być prowadzone pod nadzorem archeologa. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie epizodów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić dane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy pamiętać również o pracach ziemno-budowlanych związanych z pracami budowlanymi przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków. Towarzyszące im badania archeologiczne są niezwykle istotne w procesie rekonstrukcji dawnej, historycznej zabudowy.

W ostatnim czasie dzięki nowej technologii zastosowanej w archeologii – lotniczemu skanowaniu laserowemu przy pomocy urządzenia LiDAR dochodzi do weryfikacji znanych, ale też do odkrycia nowych stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej. Na terenie gminy Lipka udało się zarejestrować stanowiska o własnej formie terenowej występujące na terenach leśnych. Przetrwały dzięki temu, że były chronione przez lasy. Sytuacja wygląda zupełnie inaczej na polach uprawnych, na których bezpowrotnie niwelowane są kurhany, grodziska czy też osady, a co za tym idzie niszczone jest układ stratygraficzny i kontekst, w którym znajdowały się kiedyś ruchome zabytki.

Rozwój przemysłu, turystyki, budownictwa mieszkaniowego, może stanowić istotne zagrożenie dla zabytków archeologicznych, dlatego ważne jest wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich określonych przez właściwego miejscowo konserwatora zabytków.

5.1.4. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w mieście

1) nieruchomości

Gmina Lipka oprócz pojedynczych, cząstkowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego nie posiada ogólnego planu będącego prawem miejscowym. Fakt ten z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest istotnym zagrożeniem dla zabytków nieruchomości figurujących w gminnej ewidencji zabytków. Ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy, w decyzjach o warunkach zabudowy czy decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego jest jedną z form ochrony zabytków. Wpis do rejestru zabytków dotyczy nielicznej grupy obiektów. Brak szczegółowych zapisów dotyczących ochrony historycznych założeń ruralistycznych, zespołów folwarcznych, cmentarzy i parków nie wpisanych do rejestru zabytków oraz pojedynczych obiektów architektury spowodować może nieodwracalne, daleko idące przekształcenia przestrzenne, kubaturowe, materiałowe oraz architektoniczne krajobrazu kulturowego gminy. Dlatego też przy tworzeniu planów zagospodarowania przestrzennego gmina będzie uwzględniała historyczne założenia ruralistyczne i określała w nich obszar podlegający ochronie konserwatorskiej.

Zagrożonym pod względem konserwatorskim obszarem są zespoły folwarczne. Na terenie gminy Lipka układy przestrzenne folwarków i ich zabudowania są w większości przekształcone, część obiektów nie istnieje, część została znacznie przebudowana. Problemy związane z utrzymaniem budynków folwarcznych wynikają głównie z braku środków na remonty, a także z trudności ze znalezieniem właściwego nowego sposobu ich użytkowania.

Drugim zagrożonym obszarem są cmentarze i parki. Stan zachowania czynnych cmentarzy nie budzi zastrzeżeń. Natomiast cmentarze nieczynne (ewangelickie i katolickie w Debrznie Wsi) znajdują się w złym stanie. Niezagospodarowane ulegają postępującej degradacji, są zaniedbane, zarośnięte dziką roślinnością, z zatartym lub całkowicie nieczytelnym układem przestrzennym alei i kwater, czasem z nieczytelnymi granicami, poza tym w większości z nielicznie zachowanymi nagrobkami. Wiele nekropolii jest nieogrodzonych, więc metalowe krzyże czy pozostałości ogrodzeń grobów z uwagi na łatwy dostęp są zagrożone kradzieżą.

W ostatnich latach wzrasta świadomość społeczna na temat cmentarzy jako ważnego elementu dziedzictwa kulturowego. Coraz częściej samorządy gminne, lokalne towarzystwa i organizacje porządkują i rewaloryzują zabytkowe nekropolie innych wyznań. Konieczne jest wspieranie i propagowanie tej działalności. Najważniejsze wskazania konserwatorskie dla nieczynnych cmentarzy to: oznaczenie granic (ogrodzenie), umieszczenie tablicy informacyjnej, usuwanie samosiewów, prace pielęgnacyjne przy drzewostanie, w miarę możliwości przywrócenie układu przestrzennego alei i kwater oraz renowacja ocalałych elementów architektury nagrobnej.

Parki uległy dużym przekształceniom i degradacji w latach powojennych. Obecnie są w większości zaniedbane, a ich pierwotne układy przestrzenne i kompozycyjne uległy zatartciu głównie przez brak prac pielęgnacyjnych i stosunkowo małą ilość zachowanego

starodrzewu, a także wprowadzanie nowych nasadzeń niedostosowanych do zabytkowego charakteru założeń czy wprowadzanie obcych elementów architektonicznych lub zmniejszanie powierzchni przez zakładanie na ich terenach ogrodów warzywnych lub sadów.

Poza tym dużym zagrożeniem są niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne oraz rewitalizacyjne, w wyniku których budynki ulegają przekształceniu, co powoduje utratę ich wartości zabytkowych. Wymiana historycznej tkanki obiektów – drewnianych stolarek otworowych, pokryć dachowych, a także rozbudowy i przebudowy zniekształcające pierwotną formę architektoniczną, zmiany wyglądu elewacji w zakresie rozmieszczenia, kształtu, wielkości otworów okiennych i drzwiowych, usuwanie detalu i dekoracji architektonicznej z elewacji oraz elementów wystroju wewnątrz (m. in. posadzek, schodów), ocieplanie ścian zewnętrznych styropianem - wpływa negatywnie na autentyczność obiektów oraz wizerunek zabytkowej zabudowy. Problemem jest również zaniechanie bieżących napraw i koniecznych remontów, powodujące postępującą destrukcję budynków, a w konsekwencji również trwałą utratę ich wartości historycznych.

Zagrożone pod względem konserwatorskim są także pomniki pamięci narodowej, krzyże i kapliczki przydrożne. Brak pełnej ewidencji tych dóbr kultury może spowodować ich degradację. W związku z tym wskazane byłoby ich zewidencjonowanie.

2) ruchomych

Bardzo dużym zagrożeniem dla kościołów i zabytków ruchomych stanowiących ich wyposażenie jest zużyta, uszkodzona lub niewłaściwie założona instalacja elektryczna narażająca sam obiekt, jak i jego wyposażenie na pożar, a także brak odpowiedniego zabezpieczenia przeciwpożarowego i antywłamaniowego.

3) archeologicznych

Największym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych na terenie gminy Lipka są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych. Należą do nich między innymi planowane w gminie na najbliższe lata inwestycje związane z:

- przebudową dróg gminnych;
- budową budynków mieszkalnych, usługowych i gospodarczych;
- budową infrastruktury drogowej;
- budową sieci wodociągowych i kanalizacyjnych;

W celu ochrony stanowisk archeologicznych oraz pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych niezbędne jest uzgadnianie oraz wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich zawartych w decyzjach i opiniach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5.2. Ochrona zabytków nieruchomych i dziedzictwa archeologicznego wynikająca ze *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Lipka*

Obecnie obowiązującym jest **Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Lipka** przyjęte Uchwałą Nr IV/34/15 Rady Gminy Lipka z dnia 20 marca 2015 r.

Studium jest dokumentem planistycznym określającym zasady polityki zagospodarowania przestrzennego gminy, stanowi zbiór zapisów ustalonych jako uwarunkowania i kierunki zagospodarowania będące podstawą do opracowania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W niniejszym dokumencie zawarto szczegółowy opis dziedzictwa kulturowego wraz z charakterystyką zjawisk niekorzystnie wpływających na jego stan. Wymieniono zabytki nieruchome i archeologiczne wpisane do rejestru zabytków oraz obiekty nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Ponadto wskazano konieczność założenia gminnej ewidencji zabytków archeologicznych.

Stan zabytków architektonicznych określono jako niezadowolający. Obiekty te są w większości albo w złym stanie technicznym, co wynika z faktu ich niewłaściwego użytkowania lub braku użytkowania, albo znacznie przeobrażone, co wynika z braku odpowiedniej wiedzy osób remontujących te obiekty. Obiekty zielone, założenia przestrzenne oraz cmentarze wymagają w większości odpowiedniej pielęgnacji. Problemem jest też kwestia stanu prawnego tych terenów – w szczególności własności (podziały, włączenie w kompleks leśny itp.). Zabytki wpisane do rejestru wymagają ścisłej ochrony i zachowania w jak największym stopniu, a w przypadku budowli i założeń parkowych – rewaloryzacji.

Wskazano, że ochrony konserwatorskiej wymagają również układy ruralistyczne i inne elementy krajobrazu kulturowego:

- układy ruralistyczne wsi folwarcznych: Laskowo, Mały Buczek i Stołuńsko,
- układy ruralistyczne wsi ulicowych – Łąkie i Kiełpin,
- układy ruralistyczne przeobrażonych owalnic, o średniowiecznej genezie – Wielki Buczek i Trudna,
- układ ruralistyczny wsi wielodrożnej, powstałej w wyniku rozbudowy owalnicy w drodze kolejnych nawarstwień – Lipka,
- układy ruralistyczne wsi kolonizacyjnych: Batorowo, Batorówko, Białołocie, Czyżkówko, Nowy Buczek,
- leśniczówki: Lipka, Kiełpin, Potulice,
- ślad i nasyp linii kolejowej nr 203 Kostrzyn – Tczew, a także usytuowane wzdłuż tej linii szpalery drzew i krzewów,
- odcinek drogi powiatowej nr 1027 P Łąkie – Lipka o nawierzchni z kostki kamiennej,
- odcinki historycznych dróg, w szczególności odcinki obsadzone szpalerami drzew,
- obiekty hydroenergetyczne, a także pozostałości młynów w dolinach rzecznych.

Przyczyną złego stanu zachowania obiektów cennych kulturowo jest przede wszystkim bieda (brak środków na utrzymanie i remonty), brak świadomości kulturowej oraz pokutujące przekonanie, że tzw. modernizacja budynku powoduje jego upiększenie. Skutkuje to pozostawianiem obiektów w złym stanie technicznym, samowolnymi i najczęściej prymitywnymi przeróbkami dachów, okien, drzwi i elewacji. Popularne jest też wstawianie nowych, zupełnie odmiennych form okien, dobudowywanie wiatrołapów, pomieszczeń, podnoszenie połaci dachowych, nadbudowywanie budynków parterowych, ocieplanie budynków o zabytkowych elewacjach – związane ze zniszczeniem tych elewacji (skuwanie detalu, zasłanianie tekstury). Opracowując plany miejscowe, należy wprowadzić ustalenia, przewidujące ewentualne ingerencje w historycznej strukturze zabudowy, jednak w zgodzie z wytycznymi konserwatorskimi. Dla porządku i spójności dokumentów w posiadaniu gminy zasadne byłoby uzupełnienie o ww. obiekty gminnej ewidencji zabytków.

Poza ochroną ww. obiektów istotne jest, aby w niemal każdej miejscowości były właściwie zagospodarowane obszary przestrzeni publicznej, w szczególności bazujące na uroku

zabytkowego, atrakcyjnego krajobrazowo otoczenia, co stanowiłoby nie tylko istotny atut dla rozwijania funkcji turystycznych, ale przede wszystkim element kształtujący estetykę i poczucie swojskości mieszkańców gminy. Pod tym względem na uwagę zasługują centralne obszary takich wsi, jak: Lipka, Łąkie, Kiełpin, Wielki Buczek, Batorowo. Natomiast w pozostałych miejscowościach, zwłaszcza tych większych lub bardziej skupionych obszary takie należałoby wykształcić, w szczególności w: Debrznie Wsi, Czyżkowie, Laskowie, Scholastykowie, Trudnej, Potulicach oraz na osiedlu Winiarnia.

W studium ujęto zapisy dotyczące obszarów ochrony dziedzictwa kulturowego oraz zasad ich ochrony.

Obszarami ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków są:

- 1) zabytki nieruchome, w tym archeologiczne, wpisane do rejestru zabytków, w tym także obszary ochrony zabytków wpisanych do rejestru zabytków, w zakresie wynikającym z odpowiedniej decyzji o wpisaniu do rejestru zabytków oraz dodatkowo w zakresie wyznaczonym w ustaleniach tekstowych i graficznych niniejszego studium;
- 2) zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków, w zakresie obszarowym wynikającym z ustaleń zawartych w ww. ewidencji oraz dodatkowo w zakresie wyznaczonym w ustaleniach tekstowych i graficznych niniejszego studium;
- 3) strefy ochrony zabytków archeologicznych w zakresie wyznaczonym w ustaleniach tekstowych i graficznych niniejszego studium, obejmujące możliwy zasięg stanowisk archeologicznych, wymagający ujęcia w gminnej ewidencji zabytków.

Dodatkowo przy sporządzaniu planów miejscowych, a także przy opracowywaniu projektów decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, innych decyzji dotyczących zagospodarowania terenu oraz wszelkich opracowań w zakresie ochrony zabytków, dóbr kultury współczesnej i środowiska postuluje się szczegółowe wyznaczenie lub uwzględnienie na podstawie ustaleń niniejszego studium:

- strefy A pełnej ochrony konserwatorskiej;
- strefy B ochrony konserwatorskiej zabytkowego układu urbanistycznego lub układu ruralistycznego;
- strefy E ochrony ekspozycji obiektu zabytkowego;
- strefy K ochrony krajobrazowej – cmentarzy, parków itp.;
- strefy W I oraz W II ochrony archeologiczno – konserwatorskiej.

Wszelkie działania przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwolenia właściwego miejscowo wojewódzkiego konserwatora zabytków, natomiast działania przy obiektach zewidencjonowanych jako zabytki w gminnej lub wojewódzkiej ewidencji zabytków – wymagają uzgodnienia z ww. organem ochrony zabytków.

Wyznaczenie zaproponowanych stref ochrony konserwatorskiej może nastąpić wyłącznie w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, gdyż wyłącznie w ten sposób możliwe jest umocowanie prawnie ustanowienia formy ochrony zabytku, wyłączając takie formy jak park kulturowy (ustanawiany uchwałą rady gminy), wpis do rejestru lub pomnik historii (ich ustanowienie nie należy do kompetencji władz gminy i w tym wypadku nie ma zastosowania lub już zostało dokonane). W niniejszym studium wskazano wyłącznie kierunek i zasady działania przy tworzeniu ww. stref. Dopuszcza się modyfikację stref na etapie opracowania planu miejscowego, w przypadkach uzasadnionych wynikami studiów konserwatorskich, a także

odstąpienie od ich tworzenia na rzecz innych rozwiązań ochronnych uzgodnionych z właściwym miejscowo wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Strefa A – pełnej ochrony dobrze zachowanych układów przestrzennych lub ich fragmentów, uznanych za szczególnie wartościowe, stanowiące materialne świadectwo historii regionu lub miejscowości. Obejmuje się nią obszary wyróżniające się zasobem i stopniem zachowania historycznie ukształtowanej struktury podlegające ochronie poprzez utrzymanie istniejącej formy i substancji.

Ścisłej ochronie podlega:

- 1) historyczna kompozycja funkcjonalno - przestrzenna obszaru,
- 2) zabytkowa zabudowa i inne elementy zagospodarowania.

Warunki ochrony:

- obowiązuje zachowanie i konserwacja historycznego układu przestrzennego oraz zabudowy o walorach zabytkowych (wpisanych do rejestru lub ujętych w ewidencji),
- wszelka działalność wymaga zezwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Strefy takie należy utworzyć dla następujących obiektów:

- układ ruralistyczny i sylweta wsi Laskowo,
- działka kościelna wraz ze stojącym na niej kościołem filialnym p.w. Dobrego Pasterza w Batorowie,
- działka kościelna wraz z kościołem parafialnym p.w. Św. Trójcy i dzwonnica w Wielkim Buczku,
- działka kościelna wraz z kaplicą (kościół filialny p.w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny) w Debrznie Wsi,
- działka wraz z domem podcieniowym w Kiełpinie nr 32.

Strefa B – ochrony układów przestrzennych lub ich części, w obrębie których dominuje historyczne rozplanowanie i zabudowa o regionalnych lub lokalnych wartościach kulturowych, o niewielkim stopniu zdegradowania, których stan zachowania pozwala na przeprowadzenie działań konserwatorsko – rewaloryzacyjnych.

Ochronie podlega:

- 1) rozplanowanie i przekroje ulic i placów wraz z ich nawierzchniami (m.in. zachowanymi historycznymi nawierzchniami),
- 2) linie zabudowy jej rozplanowanie (usytuowanie budynku mieszkalnego, obiektów gospodarczych),
- 3) formy architektoniczne zabudowy mieszkalnej i gospodarczej (w tym gabaryty wysokościowe, formy dachów, tradycyjnie stosowany materiał budowlany),
- 4) mała architektura: ogrodzenia, latarnie itp.,
- 5) zieleń komponowana w postaci alejowych lub szpalerowych obsadzeń ulic itp.,

Warunki ochrony:

- zachowanie, konserwacja i rewaloryzacja zasadniczych ww. elementów zagospodarowania wsi,
- usunięcie lub przebudowa obiektów kolidujących z historycznym układem i lokalną architekturą,
- dostosowanie nowych obiektów do historycznej kompozycji przestrzennej i architektury dominującej w miejscowości; w przypadku budowy nowych obiektów w obrębie strefy należy nawiązywać do form i gabarytów zabudowy tradycyjnie występującej we wsi,

- uzgadnianie wszelkich działań na podstawie dokumentacji projektowej z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Strefy takie należy utworzyć dla następujących obiektów:

- układów ruralistycznych wsi: Lipka, Wielki Buczek, Kiełpin, Trudna, Batorowo, Łąkie, Debrzno Wieś,
- układu przestrzennego dworca kolejowego w Lipce.

Strefa E – ochrony ekspozycji historycznego zespołu lub jego dominant/dominanty, obejmująca tereny umożliwiające widok na panoramy i dominanty z ustalonych kierunków widokowych. Ochronie podlega teren stanowiący zabezpieczenie widoku na zabytek.

Warunki ochrony:

- 1) wyłączenie terenu spod zabudowy zakłócającej wgląd na zabytkowy obiekt,
- 2) w przypadku planowanej lokalizacji obiektów kubaturowych lub liniowych wymagane opracowanie studium ekspozycji,
- 3) uzgadnianie z wojewódzkim konserwatorem zabytków wszelkich działań inwestorskich związanych z zabudową w strefie.

Strefy takie należy utworzyć dla następujących obiektów:

- przestrzeni zapewniających ekspozycję miejscowości lub sylwet części miejscowości, takich jak: Wielki Buczek od strony południowo-zachodniej, Laskowo od strony wschodniej i zachodniej, Potulice od strony południowej,
- krajobraz wewnętrzny miejscowości: Wielki Buczek, Batorowo – przy kościele, Łąkie – od strony jeziora Świdnik, a także wsi rozproszonych: Batorowo, Batorówko, Białobłocie, Czyżkówko.

Strefa K - ochrony krajobrazu związanego z historycznym układem przestrzennym lub występująca autonomicznie jako wartościowy krajobraz ukształtowany w wyniku działalności człowieka np. parki, cmentarze, obsadzenia ulic i traktów.

Ochronie podlega:

- 1) historyczna granica założeń zieleni komponowanej,
- 2) rozplanowanie i skład gatunkowy zieleni,
- 3) rozplanowanie dróg i ścieżek,
- 4) układ kwater cmentarnych,
- 5) mała architektura, tj. ogrodzenia, bramy, i in.,
- 6) zabytki sepulkralne (nagrobki, ogrodzenia grobów, i in. elementy urządzenia cmentarzy).

Warunki ochrony:

- zachowanie, konserwacja i rewitalizacja ww. elementów zagospodarowania założeń zieleni,
- wyłączenie spod zabudowy terenów parków i cmentarzy, z dopuszczeniem zabudowy w miejscu zniszczonych obiektów lub w miejscu uzgodnionym z wojewódzkim konserwatorem zabytków na podstawie projektu rewitalizacji parku,
- oznakowanie cmentarzy, jako historycznego miejsca pochówków,
- ewentualne przeniesienie zagrożonych zabytków sepulkralnych do lapidarium,
- uzgadnianie dokumentacji projektowej i wszelkich prac (porządkowych, rewitalizacyjnych) z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Strefy takie należy utworzyć dla następujących obiektów:

- zespół pałacowy - pałac i park dworski w Debrznie Wsi,
- park dworski w Lipce,
- park pałacowy w Potulicach,
- park pałacowy w Scholastykowie,
- cmentarz żydowski w Debrznie Wsi,
- park dworski w Małym Buczku,
- obsadzone drzewami odcinki dróg powiatowych nr: 1026 P Radawnica – Łąkie – Debrzno Wieś, nr 1027 P Łąkie – Lipka, nr 1033 P Lipka – Potulice oraz nr 1035 P Lipka – Osowo,
- wiodący przez las odcinek drogi powiatowej nr 1027 P o nawierzchni z kostki brukowej,
- obsadzona krzewami i drzewami linia kolejowa nr 203 Kostrzyn – Piła –Tczew.

Strefy K można także ustalić wokół zabytków wpisanych do rejestru zabytków.

Celem ochrony dziedzictwa archeologicznego jest dążenie do zachowania rozpoznanych stanowisk archeologicznych, ograniczenie do niezbędnego minimum prowadzenia archeologicznych badań ratowniczych oraz prawne uregulowanie sposobu zgłaszania i wykonywanie prac ziemnych na terenach, na których znajdują się zewidencjonowane stanowiska archeologiczne.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się następujące strefy ochrony konserwatorskiej:

- 1) strefa W I – pełnej ochrony archeologiczno – konserwatorskiej,
- 2) strefa W II – częściowej i ograniczonej ochrony archeologiczno – konserwatorskiej.

Dla wyróżnionych stref obowiązuje zróżnicowany zakres ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego.

Strefa W I. Pełna ochrona archeologiczno – konserwatorska w obszarze całego obszaru objętego wpisem do rejestru zabytków. Przedmiotem ochrony w strefie W I są oznaczone na mapie kierunków w skali 1:20000 grodziska wczesnośredniowieczne w:

- Małym Buczku (stan. 1, AZP 30-31/3), 215/Wlkp/C,
- Debrznie Wsi (stan. 1, AZP 29-31/53), 216/Wlkp/C,
- Trudnej (stan. 1, AZP 28-29/62), 219/Wlkp/C,
- Kiełpinie (stan. 1, AZP 29-29/62), 217/Wlkp/C,
- Kiełpinie (stan. 2, AZP 29-29/63), 218/Wlkp/C.

Poza tym w strefie tej obowiązują następujące ustalenia:

- zakaz wszelkiej działalności związanej z pracami ziemnymi,
- zachowanie istniejącego układu topograficznego wraz z obiektem ujętym w rejestrze zabytków,
- wystąpienie o szczegółowe wytyczne do właściwego miejscowo wojewódzkiego konserwatora zabytków w przypadku planowania jakiegokolwiek działalności na terenie objętym granicami strefy, wynikającej ze sposobu użytkowania terenu.

Strefa W II. Częściowa i ograniczona ochrona archeologiczno – konserwatorska w obszarach o granicach przedstawionych na rysunku kierunków studium w skali 1:20000 oraz w stosunku do stanowisk archeologicznych przedstawionych na ww. mapie. Przedmiotem ochrony w strefie W II są pozostałe zewidencjonowane stanowiska archeologiczne, a także starożytne, średniowieczne i nowożytne nawarstwienia kulturowe w historycznych centrum miejscowościach, a także w obrębie zabytkowych założeń.

W strefie tej obowiązują następujące ustalenia:

- uzgadnianie warunków wykonywania prac ziemnych z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- w przypadku podjęcia decyzji o realizacji inwestycji inwestora obowiązuje przeprowadzenie badań archeologicznych w zakresie uzgodnionym z właściwym miejscowo wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- uzyskanie pozwolenia właściwego miejscowo wojewódzkiego konserwatora zabytków na prowadzenie badań archeologicznych przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

Na terenach objętych strefami W II dopuszcza się zmiany w sposobie użytkowania terenu pod warunkiem spełnienia ustaleń obowiązujących w ich obrębie. Podczas prac ziemnych związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu istnieje prawdopodobieństwo odkrycia nowych stanowisk archeologicznych nieujawnionych do tej pory. W takim przypadku należy postąpić zgodnie z art. 32 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

W przypadku, gdy zamiast ww. strefy W I ustalone zostaną w planach miejscowych obszary stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, a zamiast ww. strefy W II – obszary zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także (o ile zostanie założona) ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Niezależnie od wyznaczonych stref, opracowując plan miejscowy, należy uwzględnić ustanowione na podstawie odrębnych przepisów (w tym przepisów o zabytkach i opiece nad zabytkami) formy ochrony zabytków. Jak już stwierdzono, powyższe strefy uwzględnia się przy sporządzaniu planów miejscowych, wprowadzając w ten sposób formę ochrony zabytków, jaką są ustalenia tych planów.

5.3. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Gmina Lipka nie posiada gminnego planu zagospodarowania przestrzennego. Obowiązuje 5 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, spośród których 3 zawierają zapisy dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego gminy.

1. Uchwała Nr 1/2001 Rady Gminy Lipka z dnia 29 stycznia 2001 roku w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Kiełpin w rejonie jeziora Gogolin.
 - wprowadzono zapis zobowiązujący przyszłych inwestorów do uzgodnienia prac ziemnych z Konserwatorem Zabytków Archeologicznych w Poznaniu celem objęcia ich nadzorem archeologicznym.
2. Uchwała Nr XXVI/207/21 Rady Gminy Lipka z dnia 26 marca 2021 roku w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla działki położonej w miejscowości i obrębie ewidencyjnym Lipka, gmina Lipka, ulica Spokojna.
 - wprowadzono zapis, że wszelkie odkryte w trakcie prac ziemnych przedmioty zabytkowe oraz obiekty nieruchomości i nawiązania kulturowe podlegają ochronie prawnej zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

3. Uchwała Nr XXVI/208/21 Rady Gminy Lipka z dnia 26 marca 2021 roku w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miejscowości Lipka w rejonie ulic Szkolnej i Kościuszki.

- dla ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków zawarto następujące zapisy:
 - 1) ustalono strefę ochrony konserwatorskiej nawarstwień kulturowych, na terenie której wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w trakcie robót ziemnych;
 - 2) ustalono ochronę konserwatorską obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków:
 - kościół parafialny p.w. św. Katarzyny,
 - budynek Urzędu Gminy, ul. Kościuszki 28,
 - budynki mieszkalne przy ul. Szkolnej 5 oraz ul. Ogrodowej 2,przez zachowanie ich bryły i wyglądu zewnętrznego, w tym: ukształtowania elewacji (podział stolarki okiennej, drzwi), wystrój zewnętrzny elewacji (obiekty ceglane oraz posiadające detal architektoniczny – zakaz docieplania od zewnątrz), pokrycia dachowe (w przypadku pokryć historycznych konieczność ich zachowania lub wymiany na nowe z materiałów i kolorystyce jak pokrycia historyczne);
 - 3) prace prowadzone przy obiektach objętych ochroną konserwatorską, mogące mieć wpływ na wygląd zewnętrzny budynku, wymagają uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
 - 4) wszelkie odkryte w trakcie prac ziemnych przedmioty zabytkowe oraz obiekty nieruchome i nawarstwienia kulturowe podlegają ochronie prawnej zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

5.4. Uwarunkowania wynikające z dokumentów wykonanych przez Gminę Lipka

5.4.1. Strategia Rozwoju Gminy Lipka na lata 2021 – 2030

Strategia Rozwoju Gminy Lipka na lata 2021 – 2030 została przyjęta Uchwałą Nr XXVI/204/21 Rady Gminy Lipka z dnia 26 marca 2021 r. Niniejszy dokument stanowi podstawę strategiczną do pozyskiwania środków z Unii Europejskiej. Określa priorytety i cele polityki rozwoju gminy, wskazując na konieczność integracji zagadnień społecznych, przestrzennych, gospodarczych oraz wynikających z istniejącego obszaru funkcjonalnego gminy.

Strategia została opracowana w oparciu o diagnozę społeczną, gospodarczą i przestrzenną, która zobrazowała potencjał społeczno – ekonomiczny gminy z uwzględnieniem uwarunkowań środowiska i infrastruktury.

Jako jeden z kierunków rozwoju wyznaczono ochronę i popularyzację dziedzictwa kulturowego. Cel ten ma być realizowany poprzez następujące zadania i przedsięwzięcia:

- 1) opracowanie szczegółowej inwentaryzacji form dziedzictwa zasobu kulturowego (kościół, cmentarze, kapliczki, krzyże przydrożne, dzwonnice, domy zabytkowe, pałace);
- 2) utworzenie „Chaty Krajeńskiej”;

- 3) popularyzacja kultury ludowej – przeglądy, konferencje, festyny;
- 4) odbudowa i rewitalizacja pałaców i parków zabytkowych – m. in. parku w Potulicach;
- 5) konserwacja i zagospodarowanie cmentarzy komunalnych i zabytkowych;
- 6) konserwacja zabytków sakralnych i mieszkalnych;
- 7) budowa ściany z urnami (kolumbarium) na cmentarzu w Lipce.

5.4.2. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Gminy Lipka został opracowany w 2009 r. Określa organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych na poziomie gminy. Zawiera charakterystykę zasobu i rozmieszczenia zabytków oraz stopnia ich zagrożenia, ponadto wykaz zabytków nieruchomych, sposoby ich ochrony i zabezpieczeń, a także dane dotyczące realizacji prac. Plan ten nie jest aktualizowany.

5.5. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody. Chronione wartości przyrodnicze krajobrazu kulturowego

5.5.1. Program Ochrony Środowiska dla Gminy Lipka na lata 2018 – 2021 z perspektywą na lata 2022 - 2025

Program Ochrony Środowiska dla Gminy Lipka na lata 2018 – 2021 z perspektywą na lata 2022 - 2025, przyjęty Uchwałą Nr V/28/19 Rady Gminy Lipka z dnia 25 stycznia 2019 r., określa politykę ochrony środowiska w gminie. Niniejszy dokument zawiera analizę stanu środowiska przyrodniczego na terenie gminy, na podstawie której określono cele, kierunki i zadania wynikające z istniejących zagrożeń i problemów, mające na celu poprawę stanu środowiska z uwzględnieniem ochrony klimatu i jakości powietrza, racjonalnego i zrównoważonego gospodarowania wodami, odpadami, zasobami geologicznymi, glebowymi, przyrodniczymi oraz edukacji ekologicznej.

5.5.2. Obszary chronionego krajobrazu

Obszary chronionego krajobrazu są to tereny objęte ochroną ze względu na walory przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe oraz zróżnicowane ekosystemy, odznaczające się niewielkim stopniem zniekształcenia środowiska przyrodniczego, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z masową turystyką i wypoczynkiem lub istniejące albo odtwarzane korytarze ekologiczne. Od parków krajobrazowych różnią się większą dopuszczalnością działań gospodarczych, które ogranicza jedynie konieczność zachowania w równowadze istniejących walorów.

Wyznaczanie obszarów chronionego krajobrazu następuje uchwałą sejmiku wojewódzkiego. Obszary chronionego krajobrazu wraz z parkami narodowymi, rezerwatami przyrody oraz parkami krajobrazowymi stanowią elementy składowe tzw. krajowego systemu obszarów chronionych. Odgrywają one zatem ważną rolę w przestrzennym układzie form ochrony przyrody.

Na terenie gminy Lipka występują trzy obszary chronionego krajobrazu:

- **Pojezierze Wałeckie i Dolina Gwdy** – wyznaczony 01.07.1989 r. Uchwałą Nr IX/56/89 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Pile z dnia 31.05.1989 r. w sprawie ustanowienia obszarów chronionego krajobrazu w województwie pilskim. Aktem prawnym obecnie obowiązującym jest Rozporządzenie Nr 5/98 Wojewody Pilskiego z dnia 15.05.1998 r. w sprawie ustanowienia obszarów chronionego krajobrazu w województwie pilskim. Jego powierzchnia wynosi 93 910 ha (dotyczy całego obszaru, również poza województwem wielkopolskim). Obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach. Wielkie bogactwo walorów krajobrazowych stanowi urozmaicona rzeźba terenu z rozległymi kompleksami leśnymi, malownicze głęboko wcięte doliny licznych rzek, moreny czołowe i doliny rynnowe z licznymi jeziorami, miejsca lęgowe i ostoje rzadkich i ginących zwierząt, m.in. tracza nurogęsi, orła bielika, orlika krzykliwego, żubra i bobra, oraz miejsca zlotów i przelotów żurawi, gęsi i kaczek.
- **Dolina Łobżonki i Bory Kujañskie** – obszar chronionego krajobrazu o powierzchni 18 850 ha, utworzony Rozporządzeniem nr 5/98 Wojewody Pilskiego z dnia 15 maja 1998 r. w sprawie ustanowienia obszarów chronionego krajobrazu w województwie pilskim (Dz. Urz. Woj. Pilskiego nr 13, poz. 83). Obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem, a także pełnioną funkcją korytarzy ekologicznych. Obszar ten leży na falistych wzniesieniach wzdłuż doliny rzeki Łobżonki i kilku jezior w mezoregionie Pojezierza Krajeńskiego. W całości jest to zlewnia Noteci a krajobraz złożony jest z dwóch różnych typów. Wyróżniającym się elementem przyrodniczym są kompleksy lasów szpilkowych zwane Borami Kujañskimi od miejscowości Kujan leżącej w pobliżu rynnowego jeziora Borówno. Warto zwrócić uwagę na piękne okolice jeziora Borówno z okazałymi starodrzewiem, wśród którego górują pomnikowe drzewa sędziwych dębów i buków.
- **Dolina rzeki Debrzynki** – obszar chronionego krajobrazu o powierzchni 1565 ha, utworzony Uchwałą nr 165/XII/19 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 30 września 2019 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu Doliny Rzeki Debrzynki (Dz. Urz. Z 2019, poz. 4711). Obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz doliny rzecznej strefy pojeziernej, charakteryzujące się unikatowymi walorami przyrodniczymi i fizjonomicznymi, wartościowe ze względu na ekosystemy hydrogeniczne, walory krajobrazowe i możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem oraz pełnioną funkcję korytarza ekologicznego rangi subregionalnej – łączącego obszar Pojezierza Krajeńskiego z korytarzem ekologicznym rangi ponadregionalnej – Doliny Gwdy. Celem ochrony jest zachowanie w stanie niezmienionym naturalnych systemów hydrogenicznych dna doliny zalewowej oraz ich specyfiki krajobrazowej.

5.5.3. Obszary NATURA 2000

Obszary NATURA 2000 to najmłodsza z form ochrony przyrody, wprowadzona w 2004 r. jako jeden z obowiązków związanych z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Obszary

te powstają we wszystkich państwach członkowskich tworząc Europejską Sieć Ekologiczną obszarów ochrony Natura 2000.

Celem funkcjonowania Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważa się za cenne i zagrożone w skali całej Europy. Drugim jej celem jest ochrona różnorodności biologicznej.

Podstawą funkcjonowania programu są dwie unijne dyrektywy tzw. dyrektywa ptasia i dyrektywa siedliskowa:

- Dyrektywa ptasia (dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa - wcześniej dyrektywa Rady 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa) - określa kryteria do wyznaczania ostoi dla gatunków ptaków zagrożonych wyginięciem;
- Dyrektywa siedliskowa (dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory) - ustala zasady ochrony pozostałych gatunków zwierząt, a także roślin i siedlisk przyrodniczych oraz procedury ochrony obszarów szczególnie ważnych przyrodniczo.

Zgodnie z tymi aktami prawnymi każdy kraj członkowski Unii Europejskiej ma obowiązek zapewnić siedliskom przyrodniczym i gatunkom, wymienionym w załącznikach dyrektywy siedliskowej i ptasiej, warunki sprzyjające ochronie lub zadbać o odtworzenie ich dobrego stanu. Dotyczy to m.in. wyznaczenia i objęcia ochroną obszarów, na których te siedliska i gatunki występują.

Obszar *Natura 2000* na terenie gminy Lipka:

- **Dolina Łobżonki** PLH 300040 (specjalny obszar ochrony siedlisk);
- **Dolina Debrzynki** PLH 300047 (specjalny obszar ochrony siedlisk).

5.5.4. Pomniki przyrody

Pomniki przyrody są to pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości naukowej, kulturowej, historyczno - pamiątkowej i krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami wyróżniającymi je wśród innych tworów, w szczególności sędziwe i okazałe rozmiarów drzewa i krzewy gatunków rodzimych i obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głązy narzutowe, jaskinie. Pomniki przyrody są ważnym elementem składowym krajobrazu, podnoszą jego piękno, zwiększają różnorodność, często związane są z wydarzeniami historycznymi, lokalnymi podaniami lub wybitną postacią historyczną. Status pomnika przyrody może nadać wojewoda (rozporządzenie) lub rada gminy (uchwała).

Na terenie Nadleśnictwa Lipka znajduje się 25 pomników przyrody: 24 sztuki pojedynczych drzew oraz 1 grupa drzew.

Gatunek	Obwód (cm)	Wysokość (m)	Leśnictwo
Lipa drobnolistna	340	18	Białobłocie
Sosna zwyczajna	340	25	Lipka
Dąb szypułkowy	410	25	Lipka

Dąb szypułkowy	470	28	Potulice
Jesion wyniosły	270	31	Lipka
Buk zwyczajny	346	26	Lipka
Buk zwyczajny	325	26	Lipka
Buk zwyczajny	368	33	Lipka
Dąb szypułkowy	410	28	Lipka
Jesion wyniosły	292	29	Osowo
Jesion wyniosły	256	27	Osowo
Olsza czarna	240	26	Osowo
Lipa drobnolistna	680	30	Osowo
Jodła szlachetna odm. błękitna	362	28	Osowo
Buk zwyczajny odm. miedziana	346	26	Osowo
Jesion wyniosły	343	27	Osowo
Klon zwyczajny	331	30	Osowo
Grupa drzew – graby zwyczajne 164 szt.	120-140	14-16	Osowo
Dąb szypułkowy	670	28	Osowo
Lipa srebrzysta	470	30	Osowo
Buk zwyczajny odm. purpurowa	440	30	Osowo
Dąb szypułkowy	440	29	Potulice
Dąb szypułkowy	410	28	Potulice
Dąb szypułkowy	500	27	Potulice
Dąb szypułkowy	450	22	Dzierżążnia

5.6. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zabytków archeologicznych

- uwzględnianie zabytków archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków na załącznikach graficznych przy sporządzaniu dokumentów planistycznych Gminy Lipka;
- uwzględnianie przez inwestorów wytycznych dotyczących ochrony dziedzictwa archeologicznego określonych w decyzjach i opiniach wojewódzkiego konserwatora zabytków.

6. SPRAWOZDANIE Z REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY LIPKA NA LATA 2018 - 2021

Gmina nie sporządziła sprawozdania z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Lipka na lata 2018 – 2021. Program ten został przyjęty Uchwałą Nr III/18/18 Rady Gminy Lipka z dnia 21 grudnia 2018 r.

Z założeń określonych w poprzednim programie zrealizowano następujące działania:

- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków zgodnie z Uchwałą Nr V/33/11 Rady Gminy Lipka z dnia 31 marca 2011 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków:
 - 2019 rok – dotacja na prace konserwatorskie i restauratorskie przy dwóch ołtarzach bocznych w kościele parafialnym p.w. Trójcy Świętej w Wielkim Buczku w wysokości 10.000,00 zł (Uchwała Nr VI/31/19 Rady Gminy Lipka z dnia 15 marca 2019 r.).
- promocja, upowszechnianie wiedzy o zabytkach, zasobach kulturowych i przyrodniczych gminy:
 - udostępnienie informacji o zabytkach i walorach przyrodniczych na stronie internetowej Urzędu Gminy Lipka.

7. KIERUNKI DZIAŁAŃ DLA REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

7.1. Gminna ewidencja zabytków

1) nieruchomości

- gminna ewidencja zabytków nieruchomości w formie zbioru kart adresowych została wykonana w 2011 r.
 - aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków:
 - systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane dane i dokumentację fotograficzną;
 - rozpoznawanie i wprowadzanie do ewidencji zmian powstałych w wyniku rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów;
 - włączanie obiektów do gminnej ewidencji zabytków i wyłączenie obiektów z gminnej ewidencji zabytków w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

2) archeologicznych

- w latach 2022 - 2025 zostanie opracowana gminna ewidencja zabytków archeologicznych w formie zbioru kart adresowych na podstawie danych pochodzących z kart ewidencyjnych stanowisk archeologicznych znajdujących się w zasobach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- po wykonaniu przez Gminę Lipka gminnej ewidencji zabytków wymagane będzie dokonywanie jej aktualizacji i weryfikacji poprzez włączanie do niej informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych Archeologicznego Zdjęcia Polski, na podstawie informacji otrzymanych od Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Zgodnie z § 18 Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 56):

- o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem;
- zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych, lub nieruchomości o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej;
- zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków;
- wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków;
- do zawiadomienia o włączeniu karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków lub o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku dołącza się odpowiednio potwierdzoną kopię karty adresowej zabytku albo nowej karty adresowej zabytku.

7.2. Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

- coroczna aktualizacja planu opracowanego w 2009 r. – na podstawie Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. nr 212, poz. 2153).

7.3. Udostępnianie i promocja zabytków nieruchomych

- udostępnienie niniejszego *Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Lipka na lata 2022 – 2025* na stronie internetowej Urzędu Gminy Lipka;
- uwzględnianie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych;
- dla zwiększenia atrakcyjności zabytków dla potrzeb turystycznych i edukacyjnych zlecenie wykonania tablic informacyjnych dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków – w ramach posiadanych przez Urząd Gminy środków finansowych;
- udostępnianie informacji na temat zasobów dziedzictwa kulturowego z terenu gminy – na bieżąco, podczas opracowywania folderów czy albumów promujących gminę.
- współpraca z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania na drogach gminnych, powiatowych i wojewódzkich w celu ułatwienia dojazdu do obiektów wpisanych do rejestru zabytków;
- ustalanie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych;
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego;
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączania lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny;
- wspieranie stowarzyszeń w opracowywaniu i publikacji materiałów dotyczących historii i zabytków gminy.

7.4. Edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

- włączenie tematyki ochrony dóbr kultury, a także zasobów zabytków i krajobrazu kulturowego gminy, powiatu i województwa do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych prowadzonych przez gminę;
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, rowerowych po najciekawszych i najważniejszych miejscach w gminie i powiecie oraz przedstawianie obiektów zabytkowych;
- wspieranie imprez propagujących wydarzenia historyczne, kulturalne, etnograficzne związane z regionem;
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego.

7.5. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na ich remonty;
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków;
- nawiązanie współpracy z właścicielami obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków przy udziale urzędu ochrony zabytków poprzez:
 - rozpowszechnianie wśród nich informacji na temat zasad opieki nad zabytkami, profilaktyki i etyki konserwatorskiej;
 - zbieranie od nich informacji na temat przeprowadzonych remontów i odnotowanie tych faktów w kartach adresowych obiektów.
- aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych;
- określanie zasad i możliwości udzielania pomocy finansowej właścicielom remontującym obiekty zabytkowe z terenu gminy w ramach środków zabezpieczonych w budżecie gminy na dany rok (dotacje, ulgi podatkowe).

Od momentu wejścia w życie Ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2017 r. poz. 1595) w trybie określonym odrębnymi przepisami Rada Gminy może udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane także przy zabytku znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

- poprawa stanu zachowania zabytkowych cmentarzy
 - podjęcie próby rozwiązania problemu nieczynnych cmentarzy na terenie gminy; ustalenie w planach zagospodarowania przestrzennego docelowych funkcji cmentarzy poprzez wyszczególnienie, które pozostaną cmentarzami i objęte będą programem rewitalizacji (najlepiej zachowane) na miarę możliwości finansowych gminy, a które stanowiąc będą tereny zieleni urządzonej bądź pozostałości po cmentarzach z zachowaniem starodrzewia; ponadto przeprowadzenie inwentaryzacji fotograficznej i opisowej zachowanych nagrobków i pozostałych elementów nekropolii we współpracy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków.
 - prowadzenie prac bieżących przy zabytkowych cmentarzach w latach 2022 – 2025 po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właścicielami obiektów, polegających na odkrzaczaniu, usuwaniu śmieci, wycinaniu samosiejek i porządkowaniu nagrobków. W ramach możliwości finansowych gminy i poszczególnych sołectw montaż ogrodzeń dla najlepiej zachowanych przestrzennie cmentarzy z dużą ilością zabytkowych nagrobków.

7.6. Określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

7.7. Realizacja zadań wynikających z obowiązku opieki nad zabytkami sprawowanej przez właściciela

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje opiekę nad zabytkiem jako działania realizowane przez jego właściciela lub posiadacza, polegające m.in. na prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, zabezpieczeniu i utrzymaniu zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie oraz korzystaniu z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości.

7.7.1. Obiekty wpisane do rejestru zabytków stanowiące własność Gminy Lipka

- **park w Potulicach** – został opracowany projekt rewitalizacji i zagospodarowania, na podstawie którego gmina uzyskała pozwolenie Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; projekt zakłada oczyszczenie parku, realizację ścieżek, odtworzenie osi widokowych oraz uczytelnienie jego pierwotnego układu wraz z montażem małej architektury.
- **stanowisko archeologiczne – grodzisko wyżynne wczesnośredniowieczne zlokalizowane w miejscowości Mały Buczek**; znajduje się około 2 km na południowy - zachód od zabudowań wsi Mały Buczek, na wysokim językowym cyplu rozległego wzgórza morenowego, który otoczony jest z zachodu, północy i wschodu rzeką Stołunią i jej doliną. Obiekt porośnięty lasem bukowym, częściowo zniszczony przez rowy strzeleckie. Zachowany wał ziemny z majdanem. Stan dobry. Nie wymaga interwencji konserwatorskiej.

7.7.2. Obiekty wpisane do rejestru zabytków nie będące własnością Gminy Lipka

Gmina Lipka nie ma ona możliwości bezpośredniego sprawowania opieki nad zabytkami, które nie są jej własnością, a co za tym idzie - nie ma wpływu na sposób ich użytkowania.

Natomiast działania pośrednie wynikające z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jak również polityki gminy polegają na:

- prowadzeniu edukacji na poziomie szkół podstawowych w zakresie informacji o zasobie zabytków i krajobrazu kulturowego regionu oraz możliwościach ich ochrony,
- promowaniu wśród mieszkańców gminy i przybywających tu gości najcenniejszych zabytków,

- wspieraniu przy współdziałaniu urzędu ochrony zabytków poczynań związanych z właściwym utrzymaniem i zagospodarowaniem zabytków i ich otoczenia,
- określaniu przy sporządzaniu dokumentów planistycznych warunków i sposobów ochrony zabytków wpisanych do rejestru zabytków, jak również figurujących w gminnej ewidencji zabytków,
- wykonywaniu dokumentacji fotograficznej i opisowej związanej z problematyką zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych na terenie gminy Lipka (ewidencja gminna),
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach zabytkowych.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz Gminy Lipka na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym także na mieszkańców, w celu wywołania w nich pożądanego zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Lipka wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, koordynacji, społeczne oraz instrumenty kontrolne.

- **Instrumenty prawne**
 - dokumenty wydawane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych
 - programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego
 - uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z uwzględnieniem zagadnień ochrony zabytków
- **Instrumenty finansowe**
 - środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Gminy
 - dotacje
 - subwencje
 - dofinansowania
 - programy uwzględniające finansowanie z funduszy Unii Europejskiej
- **Instrumenty koordynacji**
 - strategie rozwoju gminy
 - plany rozwoju lokalnego
 - programy prac konserwatorskich
 - programy ochrony środowiska
 - studia i analizy, koncepcje
 - plany rewitalizacji
- **Instrumenty społeczne**
 - edukacja i tworzenie świadomości potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności

- informacja
- współpraca z organizacjami społecznymi
- **Instrumenty kontrolne**
 - okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu
 - aktualizacja gminnej ewidencji zabytków
 - monitoring stanu środowiska kulturowego
 - utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy Lipka zespołu koordynującego pracami realizującymi poszczególne zadania wynikające z ustaleń programu

W skład zespołu wchodzi:

 1. Anna Orzechowska – sekretarz Gminy Lipka
 2. Grzegorz Józefko – Inwestycje, Rolnictwo
 3. Przemysław Gbur – Ochrona Środowiska, Rolnictwo, Gospodarka Gruntami
 4. Julita Milczyńska – Promocja i Rozwój Gminy

9. MONITORING DZIAŁANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Wójt Gminy Lipka zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez gminę.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez analizę i ocenę stopnia jego realizacji.

10. WEWNĘTRZNE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art. 81, art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami organ stanowiący gminy może udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach, jednakże wymagane jest ustalenie procedury postępowania w tej sprawie. Zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków z budżetu Gminy Lipka określa:

- **Uchwała Nr V/33/11 Rady Gminy Lipka z dnia 31 marca 2011 r.** w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

11. NIEKTÓRE ZEWNĘTRZNE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek dbania o stan zabytku, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, nakłada na właścicieli i posiadaczy zabytków ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie ww. prac jest jej zadaniem własnym.

Podmioty posiadające tytuł prawny do zabytku mogą ubiegać się o wsparcie finansowe z budżetu państwa na poziomie krajowym i wojewódzkim, z budżetów samorządów oraz ze środków europejskich. Źródła finansowania opieki nad zabytkami pochodzić mogą również od osób fizycznych (np. składki i zbiórki publiczne na określony cel dla danej wspólnoty społecznej), prawnych, organizacji pozarządowych, fundacji, ambasad oraz różnego rodzaju funduszy.

- **Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego** - w ramach programów:
 - *Ochrona Zabytków* - celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.
 - *Ochrona zabytków archeologicznych* - celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.
 - *Groby i cmentarze wojenne w kraju* - celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.
 - *Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju* - celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.
- **Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków** – dotacje przyznawane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków.
- **Fundusz Kościelny - Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych** - dotacje udzielane kościelnym osobom prawnym na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej); w szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki).
- **Samorząd Województwa Wielkopolskiego - Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego** – dotacje udzielane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, położonym lub znajdującym się na obszarze województwa wielkopolskiego, dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe.

- **Powiat Złotowski** – na podstawie Uchwały Nr IX/48/2011 Rady Powiatu Złotowskiego z dnia 29.06.2011 r.; dotacja może być udzielona na nakłady konieczne do wykonania ustalonych na podstawie pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, określonych w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- ponadto istnieją możliwości zdobywania środków finansowych ze źródeł zewnętrznych na zadania inwestycyjne i społeczne do współfinansowania z **funduszy** krajowych i zagranicznych **Unii Europejskiej**.

UZASADNIENIE

Gmina zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022r., poz. 559 ze zm.) w zakresie zadań własnych realizuje sprawy dotyczące zabytków i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 840 ze zm.) gmina ma obowiązek opracowania programu opieki nad zabytkami na okres 4 lat.

Program ma na celu w szczególności:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Program został opracowany zgodnie z wyżej wymienionymi celami i potrzebami występującymi na terenie gminy oraz został pozytywnie zaopiniowany przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

W świetle powyższego podjęcie uchwały w sprawie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Lipka na lata 2022 - 2025 jest zasadne.